

SZABÓ
ZOLTÁN
ATTILA

TABLÓ
I N T E R J Ú K

ANTOLÓGIA KIADÓ
LAKITELEK, 2020

Szabó Zoltán Attila

TABLÓ

Szabó Zoltán Attila

TABLÓ

interjúk

ANTOLÓGIA Kiadó
Lakitelek, 2020

MEGJELENT A 91. ÜNNEPI KÖNYVHÉT TISZTELETÉRE, 2020-BAN

*A borítón **Miske Emő**: **Szárnyak** című festménye*

*Borító reprodukció: **Fábián Borbála***

A kötetben látható fotók alkotói:

**Bágya Rita, Csutkai Csaba, Diósi Imre, Juhász Melinda,
Nyugat Plusz fotóarchívum**

Fedélterv: **Illés Zoltán**

Szerkesztés, tördelés, korrektúra:

Agócs Sándor

A szerkesztő munkatársa:

Bíró Kinga

© Szabó Zoltán Attila, 2020

ISBN 978 615 5862 55 7

KIADÓ: ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft.

Tel.: + 36 (76) 549-045, e-mail: antologia@nepfolakitelek.hu

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: Didot Stúdió Bt.

Tel.: +36 (20) 991-42-86, e-mail: jozsef.kvaszta@gmail.com

ELŐHANG

Néha könnyedén, gondtalanul és kötelmeinkről megfélekezve cselekszünk ezt-azt, mintha szemlátomást minden akár fordítva is történhetne. Máskor viszont, más órán, semmi sem lehet másként, mint ahogy van, semmi sem könnyű és kötelességmentes, és minden lélegzetvételiünket valamilyen súlyos, külső erő, sors irányítja – fogalmazott Hermann Hesse.

Azok a beszélgetések, riportok, portréinterjúk, amelyeket az elmúlt két évtizedben készítettem, ráébresztettek arra, hogy nincsenek „mások fölötti” életek és érdemek, nem létezik olyan siker, amely borítékolható, nincsenek előre kikövezett utak. Léteznek ugyan látszatsikerek, amelyek arra utalnak, hogy érdemi idea, munka, teljesítmény, odaadás, alázat nélkül is lehet valakiből VALAKI – ünnepelt sztárocska, hírneves pojáca –, mégis a bulvárvilág szirénhangjai csak ideig-óráig képesek füleket süketíteni, agyakat tompítani. Rombolni.

Amikor riportot készítek, igyekszem nem magamra figyelni, hanem a megkérdezett, az interjúalany világában elidőzni; kérdezni, reakcióra készíteni őt, beszéltetni gyermekkoráról, jelenéről, vágyairól, felélt álmairól...

„Ha a szellem ráésmél egy igazságra, sosem késnek a tények, amelyek igazolják” – vallom Szerb Antal nyomán magam is.

Az itt közölt, 2020-ban újra nyomdába adott egykori társalgásaim, irodalmi igénnyel készített „tablóim”, újságcikkeim apró puzzle-darabokként mutatnak meg egy kort; a 21. század első két évtizedét, illetve az oda vezető ösvényeket, hegyeket, lankákat, árkokat – a 20. század hol fájdalmas, hol bájos közegét.

Mindezt egyéni sorsokon keresztül, főképpen művészek, tudósok szemzőgéből. Úgy, hogy közben időutazókká válunk mindannyian.

Szabó Zoltán Attila

TARTALOM

Szabó Zoltán Attila: Előhang	5
Törőcsik Mari (2012)	9
Kállai Ferenc (2005)	15
Bárány Frigyes (2014)	21
Béres István (2009)	27
Hobo (2011)	33
Herczku Ági (2012)	39
Sebő Ferenc (2012)	45
Czeizel Endre (2010)	51
Sára Sándor (2000)	59
Makk Károly (2000)	67
Szacsvay László (2013)	73
Lukács Sándor (2012)	81
Törőcsik András (2020)	89
Karinthy Márton (2010)	93
Hetényi Károly (2012)	99
Sajdik Ferenc (2012)	107
Phan Bich Thien (2020)	113
A szerzőről	119

Törőcsik Mari (1935)

„JÓL TEREMTETT MEG BENNÜNKET
A JÓISTEN!”

Elképesztő erő birtokosa. Nem szereti a skatulyákat, kerüli a kliséket. Legendás a humora. „Halálom után a második virágzásomat élem” – summázza Törőcsik Mari, utalva néhány évvel ezelőtti betegségére és meszeszerű felgyógyulására. Büszke arra, hogy egy felgyorsult, néhol idegennel tünő világban megállja a helyét, bár hiányolja mindennapjaikból a tiszteletet, a megbecsülést, az értékek megbecsülését. Hitvallása szerint „nincs annál nagyobb dolog, mint hogy az ember él”.

A Nemzeti Színház hatodik emeleti társalgójában találkozunk. Egy órával az előadás előtt. Törőcsik Mari arra kér, üljünk oda hátra. Mintha nem akarna látszani, feltűnni. Mégis mindenki tudja, hogy itt van. A rohangáló ifjak, az elsuhanó dívák, a békésen diskuráló igazgató, a művész-büfé pincére is reánk-reátekint. Jelenléte esemény.

A pincér pedig sietősen, soron kívül érkezik az ásványvízzel. Kedves üdvözlés és mosoly a fizetség. – A fiatal kollégák nem úgy tekintenek rám, mint egy kedves öreglányra – említi halkán a művésznő. – Talán azért, mert érzik: van még mondanivalóm – fűzi hozzá a Nemzet Színésze, aki páratlan pályája során – a teljesség igénye nélkül – volt Júlia és Júlia dajkája, Szép Heléna, Hermione, Elektra, Ranyevszkaja, Marcelina, Halál asszony, Solvejg, Özv. Hüber Evermódné a *Boldogtalanokban*, Örkény *Macskajátékában* az Egérke, Spíró *Csirkefejében* a vénasszony, Schwajda *Csodájában* Bíborka. És filmezett: legendák sora fűződik a nevéhez; Cannes-ban, Chica-

góban, Madridban, Salernóban, Karlovy Varyban és Taorminában díjazták alakításait. Ő maga három mozgóképére büszke: a *Körhintára*, a *Vasvirágra* és a *Déryné, hol van?* című Maár-mozira.

Pilinszky zeneterápiája

De leginkább a szoros emberi kötelékekre, a művészbarátságokra, a megélt felhőtlen percekre szeret emlékezni. – Pillanatok vannak, s a pillanatokban mindig más gyönyörűséget fedez fel az ember – vallja. A versekben is az itt és most élményét-gyönyörét keresi. – Pilinszkytól sokat tanultam. Bár arra már nem emlékszem, hogyan ismerkedtünk össze. Egyszer csak lett. Följártam hozzá beszélgetni, a válásomat is kitárgyaltuk. Idővel a családjuk része lett. A lányom keresztapja. Én folyton aggódtam érte; sokat szapultam, mert egyik kávéit itta a másik után. Tudtam, hogy jelentős alkotó, ma is bele-belelapozok a műveibe, de számomra ő mégsem a költő, csak egyszerűen *a* János.

Filmjelenet Kállai Ferenccel

Akinek a társaságában mindig fel kellett készülnünk a váratlanra, a szokatlanra. Csodás humora volt. Időnként János bekerült a Kútvölgyi ideg-

osztályára, és amikor egyszer érte mentünk, ő beült a kocsiba és elmesélte, milyen volt a zeneterápia. Úgy neveltünk, hogy félreálltunk az autóval, nehogy balesetet okozzunk...

Máskor – folytatja a múltidézést Törőcsik Mari – ott volt a lakásunkban és mi azt hittük, azért mozog olyan lassan, mert nagyon fáj a háta. Erre mi történt? Gondolt egyet, és fejre állt. Különös emlék az is, amikor lejött velünk Velembe. Kivette az erdész házát, s a kertben hetekig klasszikus zenét hallgatott!

„Néha átsuhan rajtam, hogy öregszen”

Sokat nevettem – és vitatkoztam – vele és Fejes Endrével, cigarettafüstben. Abból is rengeteget tanultam, ahogy János a verseket mondta. Részegen is, józanul is szavalt, filozofált. De egyre sose vállalkozott volna: József Attilától elmondani valamit. Őrülten tisztelte. Amikor külföldön járt, neves műfordítókat arról győzködött, hogy fordítsák le, adják ki a műveit.

Itt egy pillanatra megállunk. Törőcsik Mari kortyol egyet a vízből, majd a beszűrődő késődélutáni napfény sugarait vizsgálja. – Jól teremtett meg bennünket a Jóisten! – jegyzi meg, miközben a régi barátok „emlékkertjében” időzik még picit gondolatban. Szinte odasúgja: *„fiatalon könnyebben túllépünk a legfájóbb tragédiákon, mert érezzük, sok még a teendők. Az én koromban már rettenetes fájdalom valaki elvesztése. Garas hiányzik. Jobban, mint gondoltam. Schwajdával, Iglódival is eltéphetetlenek a szálak. Néha átsuhan rajtam, hogy öregszen, és hogy elmennek mellőlem az emberek. De csak egy-két pillanatra engedem ezeket a keserű érzéseket közel magamhoz.”*

A kórház üvegfalai

Az életszeretete, hite, elképesztő ereje segítette abban is, hogy a klinikai halál állapotából visszatért. – Ami három éve történt, bizonyos értelemben sorsszerű volt. Az édesanyám 94 évesen halt meg, de harminc évvel korábban neki is volt egy súlyos agyérgörcse. Ugyanúgy öt nap esett ki az

életéből, mint nekem. Amikor az intenzív osztályon felébredtem, először a kórház üvegfalaira figyeltem fel, ezért azt hittem, a velemi házunkban vagyok. De a hangfoszlányokból rájöttem, hogy ez bizony egy kórház. Nem estem kétségbe. Anyám példája jutott eszembe. Azt gondoltam: „nyugi, csak olyasmi történik veled is, mint az édesanyáddal”. Amikor hazatértem, két hónapig leírhatatlanul boldog voltam. Mára minden visszatért a régi kerékvágásba, bár a mozgással vannak még kisebb gondjaim. Néha nevetve megjegyzem: a Jóisten azért hozott vissza az életbe, mert ráeszmélt: „ennek a Marinak olyan gazdag az élete, hogy nem kaphatja meg ilyen könnyen, szenvedés nélkül a halált”.

A művésznő derűsen értékeli: „halálom után második virágzásomat élem”. S vannak napok, amikor 240 kilométert vezet. Hosszú, megerőltető próbafolyamatokon van túl. Végigdolgozta a tavalyi nyarat. Gyors számvetést is készít: jelenleg négy színház foglalkoztatja. Közéjük tartozik egy független társulat, a 10 éves Maladype is. – Hál' Istennek, sohasem kellett szembenéznem azzal, hogy nem kellek! – említi szinte fiatalos hévvel.

A mesterek bizalma

Igaz, a realizmusa most sem hagyja el. – Azt hiszem, minél több időt tölt az ember a színpadon, annál inkább kiderül, milyen ember valójában. Az tévhit – rögzíti a Nemzet Színésze –, hogy az idő előrehaladtával az ember egyre jobb lesz a színpadon. Vannak erre is példák, de ritkák. Major Tamásnak sikerült. Nem véletlen, hogy mikor ő kért fel, még arra is hajlandó voltam, hogy 36 évesen játsszam el Júliát!

– Sokat köszönhetek Gellért Endrének is. Már beteg volt, amikor engem, az ifjú színésznőt behívatott a kórházba, a zárt osztályra, ahol feküdt. Mikor beléptem, vizet kért, majd leültetett az ágya mellé, és így szólt: *„Azért kértem, hogy eljőjjön, mert nem tudom, mi lesz velem, mit hoz a holnap (a legendás színészpedagógus, a Nemzeti Színház főrendezője nem sokkal később öngyilkos lett), de szeretném, ha tudatosítaná magában, hogy ön nem parasztszínész, hanem egy intellektuális művész!”*

Ez volt az az útravaló, ami a Pélyről származó, de az angolkisasszonyoknál nevelkedett, a pesti forgatagban sokáig mégis a tragikus sorsú Soós Imre „párjaként” elkönyvelt Törőcsik Marit arra sarkallta, hogy – a *Színészlexikon* róla szóló passzusát idézve – *„ösztönös adottságait magas fokú technikává fejlessze...”*

Így lett Mariból a Törőcsik.

Nyugat Most, I/2. (2012)

Kállai Ferenc (1925–2010)

„ÖRÖM, HOGY IDÁIG EGYÁLTALÁN
ELJUTOTTAM!”

Hihetetlenül gazdag pálya az övé. A filmvásznon és a színházban a legkülönlegesebb szerepeket kapta meg anélkül, hogy körbeudvarolta volna az igazgatókat és a rendezőket. Shakespeare-től a szocreálig, Brechtől Pelikán elvtársig terjed a sok színnel, árnyalattal, politikai fordulatokkal, teátrális stílusváltásokkal zsúfolt Kállai-paletta.

A Nemzet Színésze mégsem elégedett maradéktalanul. Habár úgy tartja, ő maga eddig a szerencse fia volt, a bábeli zűrzavar, amely áthatja a világot, felzaklatja, fel-feldühíti, némelykor tűnődővé, picit nihilistává teszi.

Igaz, van mibe kapaszkodnia, van miből újra és újra erőt merítenie. A mellette a második világégés óta kitartó feleségének különösen sokat köszönhet, de nagy adomány számára a Buda egy rejtett zugában megbújó, hegyi levegőbe burkolódzó családi fészek is. A színházért, mint misztériumért, az azonnalóság csodájáért pedig a mai napig rajong; nem titkolja, egy-egy fellépés pluszenergiákkal vértelmez fel.

Az emlékek – a kötődés a gyermekkorhoz, Békés megyéhez, azon belül is Gyomárhoz ugyancsak megédesíti a meglátása szerint igencsak kesernyés „ízű” nyugdíjas éveket...

A hajdanvolt Rómeó, aki 2005-ben előszeretettel hasonlítgatja magát egy kedves, öreg vízilóhoz, büszke rá, honnan érkezett, s lázasan fürkészi: hová, merre tart? „*A halált mustrálgatom. Egyre kevesebb haraggal kémlelem, inkább barátkozom vele, hiszen kíváncsivá tesz. Igaz, olykor bosszant is, zavar a közelsége*” – ismeri el a Nemzeti Színház és a Pesti Ma-

gyar Színház örökös tagja. Aki – magánkalkulációja szerint – anyaszínházában legalább tíz színigazgatót élt túl! No meg háborút, forradalmat, fényes szeleket, rendszerváltást.

Mindenről, és mindenkiről megvan a maga véleménye. Mint mondja, a szókimondásból, a tabuk döntögetéséből rendre baja is származik. De nem tudja elfogadni, hogy a 21. századot itthon és külföldön egyaránt áthatja a hazugság. *„Nem értem, mire jó a sok álnokság. Az egymás mellett élés talán legnagyobb gátja: a hazudozás – jegyzi meg –, ma már ott tartunk, hogy benne él az emberek reflexeiben. De mi a lófaszért kell ennyit hazudozni? A végén – s ezt már igazolta a történelem – úgyis mindig rajtaveszít az emberiség...”*

Nem titkolja, számvetését készíti. Büszkén gondol fiatalságára, a nagy lendületre, a temérdek szerencsére. Az atyamesterekre. A pályatársakra – köztük a nemrég elveszített barátira, Sinkovits Imrére. *„Öröm, hogy idáig egyáltalán eljutottam. Ám a világgal való nagy optimizmusom mára megcsappant”* – értékkel, összegez, tünődik.

– A színház, mint örömforrás azért megmaradt?

– Szükségem van rá, hogy rendben tartsam a vérkeringésem. Néha jó kisebb szerepekben feltűnni, jelen lenni, megélni a nagy csöndeket, a tapsot, a közönség szeretetét. Ugyanakkor látom-érezkelem, hogy – miként az életünk más területein, úgy itt is – lenne mit rendbe tenni. Sajnos, egy nagy dobzból csak úgy ömlenek ránk a gratulációk, de ezek pont ennyit is érnek. A gondokról meg senki nem beszél. Arról például, hogy a színházat szinte lenyelte a rendszerváltás, az új világ. S ködösítünk már a színpadon is... Bánt, hogy a mai színházakból hiányoznak a személyiségek – teszi hozzá. – S a mesterek és a tanítványok rá se hederítenek egymásra. Nekem szerencsém volt. Olyanok mellől startoltam, mint Somlay Artúr, Csontos Gyula, Tímár József. Bizton tudom, nekik se tetszene, ami itt van.

A sűrített élet, a hitelesség kiveszett a színházból. Jönnek-mennek a nagy nevek, a „sztárok”, de hol vannak azok a kiválóságok, akiknek elég

egyetlen momentum, egyetlen piciziccer, és máris róluk szól az egész történet. Hol van Alszegehy Lajos, az örök titok? Aki léteztetett, nem pedig csak úgy ott volt a pódiumon, mert odarakták. A színházcsinálók újabban elfelejtik, mennyire kulcsfontosságú a partneri helyzet. A színész és a közönség összjátéka. A misztérium és az ünnepélyesség, ami régebben sajátja, velejárója volt a színházi estéknek. Azelőtt, ha fölment a függöny, annak megvolt a maga „huzatja”. Napjainkban vannak teátrumok, ahol függöny sincs!

– *Ha áttekintjük a pályáját, feltűnő, hogy kollégáival ellentétben hanyagolta a rendezést. Helyesebben: egyetlenegyszer kivételt tett, és Németh László Villámfénynél című művét színpadra vitte. De miért nem vállalkozott többre és miért ez a darab volt Önnek oly kedves?*

– Talán azért rendeztem egyszer, mert nem vagyok elég kulturált figura – süti el a jellegzetesen kállais poént. – Nem tudok eléggé visszafogott lenni a direktori székben, ráadásul irigyeltem is a szereplőket; legszívesebben az összes figurát, szerepkört magamra vállaltam volna. De félre a tréfával! Bevallom, a kalandot megsínylette az egészségem. Azóta odabent ketyeg egy pacemaker... De hogy miért Németh műve mellett voksoltam? Egyszerű az oka. Úgy éreztem, színt kell vallani jó és rossz között. Németh László szellemisége amúgy is imponált nekem. Volt szerencsém ismerni őt, tudtam, hogy attól hitelek a művei, mert maga is az!

– *Megszállottan keresi az igazságot, firtatja az élet értelmét. Mindez ellentmond az Önről sokakban kialakult képnek; a nagy színésze, aki falja a nőket, imád enni-inni, társaságba járni, egyáltalán jól élni.*

– Én fiatal koromban is sokat elmélkedtem és harcoltam a Jóistennel. De mára tagadhatatlanul szerényebb, szemlélődőbb, visszafogottabb lettem, igaz, ehhez az állapothoz kell a sok megélt élmény. Sajnos tudom, Isten kicsit haragszik ránk. Az emberiség mintha silányabb lenne. Néha úgy érzem, Bosch pokoli képei elevenednek meg a szemünk láttára. És visszaköszönnek a régi kérdések, miközben nem tudunk mit kezdeni az invencióinkkal. Az emberek egyre flegmábbak, talán ezért nem hiányolják a szín-

házi függönyt. Nehezen élem meg, hogy már nincs mit mondani a világról. Annyi nagyszerű elme nagyszerű megállapításának végén sziszegjük alighanem joggal, hogy „na, és akkor mi van?”

– *Azért a nyolcvanadik születésnapja ad okot az örömré. Egyszerre három filmet forgat; Szabó István és Sándor Pál sem bírta elképzelni a nagy visszatérést Ön nélkül.*

– A munka valóban jó hatással van rám. Élvezem, jó érzés olyanokkal dolgozni, mint Garas Dezső vagy Törőcsik Mari. Sokkal többet ártanék magamnak, ha csak ülnék otthon és meditálnék. Ha gátat szabnék azoknak a reflexeknek, amelyek munka közben, a kamera előtt vagy a színpadon éltetnek hovatovább hatvan éve.

Általában ez az a pillanat, amikor a riporter elpakolja a jegyzettömbjét, zsebre vágja tollát, s lassan szedelőzködik. Most azonban – „műsoron kívül” – folytatódik a beszélgetés... A Nemzet Színésze ugyanis marasztal, két tonikot rendel, tegeződésre sarkall, hogy azután a lányokról, a nőkről, az asszonyokról kezdjünk végre diskurálni. Idővel egyre hangosabbak lehetünk, mivel a büfés hölgy – mint csínytevő deákokra – reánk-reánk sandít, olykor pedig velünk nevet. Kállai Feri pedig – aki kikéri, hogy Feri bácsizsam! – azt a (nyílt) titkát is megosztja velem, hogy estéről estére, a takarásból, ő bizony megbűvölve (ki)lesi, fürkészi az ifjú, kivételes tehetségű pályatársnőt, Auksz Évát. Színpadon innen, a lovagi kódex szabályait természetesen mindenkor szem előtt tartva, még bókol is neki, amit – mondja szinte súgva, „régii” cimborákat idéző bizalmassággal – Éva rendre kacagva fogad...

Maszk, 2005

(Fotó: Csutkai Csaba)

Bárány Frigyes (1930)

A HALLER UTCÁBÓL A FRONTRA

Nyíregyháza díszpolgára Pesten a Haller utcában gyerekeskedett, de Bárány Frigyes Székesfehérváron és Veszprémben is megfordult a háború alatt, mígnem Münchenben, egy hadikórházban találta magát. Regénybe-filmbe illő fordulatok után jutott csak haza. Itthon papnak tanult, mégis grafikusként helyezkedett el a Sport és Játékbolt Vállalatnál. Újabb véletlenek sorának köszönheti, hogy rátalált igazi hivatására: a színészetre.

Kivételes orgánium és bölcs humor, önirónia jellemzi Bárány Frigyest. Úgy tud mesélni gyermekkorra tragikus élményeiről is, hogy hallgatója azt hiheti: színes, szélesvásznú mozit néz éppen, amelyet akár Roberto Benigni is megrendezhetett volna. Mielőtt belevág nem hétköznapi történeteibe, tapintatosan azért megkérdezi: „lehetek picit hosszabb? Elfér ennyi minden a papíron?” Megnyugtatom, hogy igen. Ő felsóhajt, és belevág...

A Haller utcából a müncheni hadikórházba

– Pesten születtem. Közel a Mester utcához, a Haller utcában laktunk. Háborús időkben. Egyszer tíz méterre a házunktól robbant föl egy bomba, óriási krátert csinálva. Emlékszem, odahoztak egy életfogytig elítélt rabot, hogy szedje ki onnan a szerkezetet. Sikerült neki, cserébe hazaengedték – mondja nem titkolt derűvel, utalva arra, hogy háború idején is történnek csodák.

Meséli, hogy édesapja úgy döntött: az egyre kilátástalanabb helyzetbe kerülő, szétbombázott fővárosból elutaznak, még hozzá Fehérvárra. Ugyanakkor a munka, a megélhetés a családfőt továbbra is Pesthez kötötte. Nap

mint nap ingázott a két város között. De egyszer már ő sem bírt feljutni, így ott ragadt Székesfehérváron. Ahonnan egy hétre Veszprémbe költöztek.

A Királynék városában lehetőséget kapott arra, hogy leventének álljon. Megtette. Frigyes Németországba került. Háromszor volt diftériája életében, az utolsó torokgyík miatt egy müncheni hadikórházban találta magát. Nem sok időt kapott a sorstól a felgyógyulásra, sőt, újabb próbatétel következett.

Egy korty Tokaji – diftériásan...

– A kórház is kapott egy bombatalálatot – jegyzi meg a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház művésze. – Mi, a betegek magunk másztunk ki a romok alól. Nem tudtuk, hogyan tovább. Ott a nagy semmiben bolyongva, egyszer csak megismerkedtem egy dán önkéntessel, aki már Dinnyésen is járt, s vele délnek indultunk. Pont úgy, mint a filmekben... Ő 22 éves volt, én tizennégy. Addig mentünk, amíg egy újabb kórházig el nem jutottunk. Ahol megint kaptam egy betegágyat, mint diftériás.

Bárány Frigyes élénken emlékezik arra is, mikor feltűntek az amerikai csapatok. Azt mondja, nem volt nagy felhajtás, kezdetben egyetlen dzsippel érkeztek a megmentők. Kisvártatva a betegeknek egy-egy palack Tokaji Aszút osztottak ki. – Büszke voltam arra, hogy az én hazámból való az az ünnepi bor! – fűzi hozzá ironikusan. Ezután látta azokat az érkező amerikai teherautókat, amelyeken a beteg hastífuszosokat szállították. Az időközben felgyógyult katonákat – így őt is – ugyanezekkel a járművekkel szállították el egy szépséges rétre, ahol zuhogott az eső. – Mi ott álltunk, voltunk vagy ötvenen, hatvanan, és megint nem tudtuk, mi lesz velünk – folytatja az emlékidézést. – Mígnem magyar szóra lettem figyelmes. Szóltam, hogy én is magyar vagyok, és most jöttem a kórházból. Lejelentkeztem...

A főhadnagy befogadta. Kvártélyt is kapott. Hamarosan egy nagy platónyi cukorral, csokival, cigarettával látták el őket. Egy héttel később már egy német tanyán, a helyi gazdák pajtáinak egyikében kapott fedelet a feje fölé. Teljes ellátással, örök nélkül: „Bajcsy-Zsilinszky Endre védőügyvédje szolgált itt, s megtett csicskásának...”

Még szeptemberben is ott időztek, s nem tudták, mi lesz, ha beáll a tél. Októberben végül – idézve a kalandos sorsú művészt – összeszedtek mindenkit azzal, hogy: irány, Magyarország!

Papnak készült, grafikus lett

Hazatért. Először a komáromi Igmándi Erődig jutottak a magyar bakák. Később hazaengedték. Pestre ment. A Haller, avagy a Hámán Kató utca 15-be. – Édesanyám nyitott ajtót – meséli. – Nagy boldogság volt, hogy találkozhattunk, és annak is tudtunk örülni, hogy a lakásunk épségben átvészelt a világegést. Másnap a gimnáziumban voltam, hogy folytassam kényyszerűen megszakított tanulmányaimat.

A művész egy évig a Ranolder utcai, majd a Tóth Kálmán utcai elemibe járt, utána a Fáy András Gimnáziumban, majd az esztergomi bencésnél (7–8. évfolyam) tanult, és érettségizett le. Az Esztergomi Papnevelő Intézetben teológusként folytatta. Újra különleges világba csöppent. „Esztergom a szívemhez nőtt. Ministráltam még Mindszenty Józsefnek is”, a felszentelésére azonban nem került sor...

Pestre került, azt tervezte, villanyszerelőnek áll. De mivel a Báránytestvérek mindegyike jól rajzolt, amit amolyan atyai örökségüknek tekintettek, nem kellett sokáig gyözködni őt az akkor már grafikusként dolgozó öccsének, hogy felvételét kérje a Sport és Játékbolt Vállalatnál. Eleinte „állományon kívüli béralapospént” foglalkoztatták, majd grafikusként kapott főállást.

„Fricike, magának színpadon a helye!”

Itt a vállalati színjátszótársulatba invitálták. Egy betűíró szólt neki: „kéne egy olyan jóképű gyerek, mint amilyen te vagy!” Nem mellékesen, feltűnt neki, amiként a társulat vezetőinek is az, hogy az ifjú milyen szépen beszéli az anyanyelvet. A papi szónoklattan-tantárgynak köszönhette a tudását. – Úgy voltam vele, inkább a színtársulatnál ülök, mint a szakszervezeti gyűléseken, meg a szabad pártnapokon – adja tudtomra.

A társulattal országos versenyt nyertek. Ezután a vállalat szakszervezete, a KPVDSZ színjátszó társulatánál, a terézvárosi Eötvös utcában, Makay Margitnál tanulta a színjátszás alapjait. Makay korábban a Színiakadémián tanított Lehotay Árpád mellett drámai- és vígjátéki gyakorlatot. Kezeik közül olyan színészegyéniségek kerültek ki, mint Bánki Zsuzsa, Benkő Gyula vagy Gábor Miklós. Margit néni folyton azt szajkózta: „Fricike, magának színpadon a helye!”

1957-ben, egy apróhirdetésre jelentkezve lett Bárány Frigyes az Ascher Oszkár vezette Állami Déryné Színház tagja. Első szerepe a Rómeó és Júliában Baltazár volt, amit Benvolio-ra cserélt. Az előadás százas szériát ért meg...

Innen egyenes út, illetőleg a Szendrő József igazgató által személyesen felajánlott szerződés vitte Debrecenbe. A *Makrancos Katá*ban Lucentioként mutatkozott be. Elfogadták. Befogadták. Megnősült. Egy csinos albérletre is szert tett. Szász Károly rendező pedig egy baráti társaságban felhívta Gertler Viktor filmrendező figyelmét felfedezettjükre, aki Jókai *Aranyemberéből* készült nagyjátékfilmet forgatni, és Kacsuka Imre kapitány megformálójának kivételével már minden szereplőt szerződtetett. A Tímea kegyeiért harcoló Kacsuka eredetileg Darvas Ivánra várt volna, de az idősebb kolléga tiltólistára került. A film 1962-es bemutatója országos ismertséget hozott a fiatal debreceni művésznek. – A díszbemutató a mai Andrassy úton, az egykori Népköztársaság útján, a Fiala Művészek Klubjában volt. A végén odajött hozzám Gertler, és azt mondta: „Önnek, uram, ebben a filmben személyes sikere van!” Hihetetlen boldogságot és elégtételt éreztem – emlékezik.

Angyalföldtől a Honfoglalás utcáig

Bárány Frigyes 1964-ben felszerződött a József Attila Színházba, ahol már együtt játszott Darvas Ivánnal. – Hét évet töltöttem az angyalföldi teátrumban, remek szerepek vártak – egy ideig... Ekkor a Haller utcában laktam, igaz a feleségemnek meg a Mester utca 13-ban volt egy lakása. Nem

mentem tehát messze, mikor átköltöztem hozzá – konstatálja. 1971-ben mégis elhagyta Budapestet. A Győri Kisfaludy Színházhoz szerződött, ahol rátestálták *A néma levente* szerepét.

Hamarosan az ország másik pontján tűnt fel. Székely Gábor a szolnoki Szigligeti Színházhoz csábította. A Tisza fővárosában is kellemes otthonra lelt, de pár évvel később Sík Ferenc Pécsre invitálta. Újabb város, újabb színház, újabb szerepek – köztük a Don Juan – következtek. És egy újabb otthon. – Ott kaptam egy nagyon jó lakást. Villalakásnak mondanám. Hét évig maradtam...

Ezúttal Bozóky István tett visszautasíthatatlan ajánlatot a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház nevében. – Akkor csúcsgáziért szerződtem ide – mondja büszkén. – Színészként én léptem át Magyarországon először a 10 ezer forintos álomhatárt a havi fizetést tekintve. Kezdetben egy Színházban éltünk, ahonnan átköltöztünk az erdő mellé, a kertvárosi részbe, a Honfoglalás utcába. – A nyíregyházi teátrum örökös tagja immár a város díszpolgára.

– Hiszek abban – morfondírozik –, hogy a színház hat az emberekre. Különösen mostanában a színház az egyetlen hely, ahol ember találkozhat az emberrel. Amikor a színész és a közönség együtt lélegzik, a játék legnagyobb pillanataiban, olyankor tényleg összedobbannak a szívek!

Pepita, 2014

Béres István (1934)

BÉRES ISTVÁN KÉT ÉLETE

Béres István élete filmvászonra kívánkozik. Chaplini sors az övé. Nagy taslikkal, fenékebe billentésekkel, folytonos újrakezdéssel. Odüsszeusi erőfeszítések kisémberei dresszbe bújtatva. Igazmese az akarat erejéről, az élni akarásról. Pechről. Dacról. Derűről. Háborúról. A kórház dermesztő csendjéről. Az unokák zsvivajáról. Futballról. A filmszínélésről. Tűzről. Árvízről. Az Egri csillagokról. És a megtalált békéről.

Béres István megírta visszaemlékezéseit. Kék, áttetsző műanyag irattartóban piheg két vastag paksamétányi írott szó. Gondos munka. A kiadójára vár. Ki tudja meddig? – vetem fel magamban. Hiszen a mai magyar könyvpiac elvétve vevő csak az igazságra. A megélt sorsokra. A létezőre. A lélegzőre. Márpedig Béres úrnak ilyenje van; hús-vér történetei, valóságos kínkeservei és örömei. Három éve vastagbélrákkal műtötték. Természetesen: túlélte!

Ahogy a bal lába elvesztését is.

„A lábat csak a lábháti lágyszövetek tartják. A sérült láb bőven vérzik. A roncsolás megfelel a Lisfranc-f vonalban történt amputációnak” – olvasható az 1956. május 24-én a jugoszláv–magyar határon felvett baleseti jegyzőkönyvben.

Béres őrzi a múltat. Dokumentálja. Realista. Igyekszik megérteni a 20. századot. Felfogni a felfoghatatlant... A felettesek tehetetlenségét. Ama tragikus májusi napot, amikor őt és embereit a határra, a drótkerítés előtti nyomsávra vezényelték. Feladatuk szerint gyalogsági taposóaknakat kellett felderíteniük.

Sikerrel jártak. Az aknákat felszedték. A küldetést teljesítették. István nagy árat fizetett érte.

A Néphadsereg pedig ahelyett, hogy köszönetet mondott volna a helytállásért, néhány tisztje révén azt próbálta bizonyítani, hogy a baleset előtt Béres hadnagy hibázott, mert nem tartotta be a biztonsági rendszabályokat. A biztonsági szabályzat 1. pontja ugyanis – elvben – kimondta: „*gyalogsági taposóaknát felszedni tilos!*”

A zaj idővel elült. A parancsnok bezárkózott, „magára húzta a szoba sarkát”. Béres nem titkolja, hogy elhagyta a saját ereje. Életében először és utoljára, megtört. Édesanyja és a leendő felesége tartotta benne a lelket. Csak sokára eszmélt. Lassan azért „újraépítette” a lelkét. Ez volt az ő magánforradalma.

Falak közt. Bezárva.

Amikor a szovjet csapatok tankjaikkal legyalulták az országot, Béres István hadnagy, szakaszparancsnok már a múltját próbálgatta. És elsiratta ígéretesnek indult futballkarrierjét.

Részlet *A Néphadsereg* sportjából (1955. szeptember 15.): „*kezdés után pompás támadás futott végig a pályán és Béres szép gólt lőtt (1:2). Beke tiszti csapata így jobb gólarányával megnyerte a hadseregbajnokságot.*”

A Szentendrei Honvédnak is búcsút intett. Legemlékezetesebb meccsén – amiről az unokáinak ma is szívesen mesél – Puskással, Buzánszkyval, Kocsissal, Szojkával és példaképével, Bozsik Cucuval került szembe. Igen, igen, játszott az Aranycsapat – a berni döntő után már inkább csak ezüsts csapat – ellen!

Az az edzőmeccs volt élete derbije. Ha úgy tetszik, az ő privát 6:3-ja (máskülönben: 3:10 oda).

Amit – erre már utaltam – privát forradalom követett.

Béres István ugyanis nem született burookban. *„Amikor megszülettem, édesanyám még nem volt tizenhét éves, ami nem nagyon szokatlan ezekben az években. (1934-et írunk.) Az viszont rendkívüli esemény lehetett a faluban, hogy édesapám öngyilkos lett”* – írja emlékiratában.

A pándi évekről nem szűrődött be sok élmény a kis István lelkébe. Ha csak az nem, hogy a nagypaja, ahelyett, hogy istápolta volna a magára maradt családot; zsarnokként uralkodott felettük.

„Emlékszem, amikor Gubát, az öreg lovat a trágyadomb mellé vezette, engem ráültetett és az ölembe rakott szakajtó kukoricával elindított az István bátyámék házához közeli földre a köves út mentén. A lejtős úton a ló talán megbotlott, vagy én voltam ügyetlen, a lényeg az, hogy a kukorica kiömlött, nekem pedig a magas lóról le kellett szállnom, hogy összeszedjem. Sokáig tarthatott, mert egyszer csak megjelent a nagypám és alaposan fenéken billentett... Máskor a tőle kapott vásárfiával, a szép kis ostoromat avatta fel rajtam...” – olvasom Béres úr *Embernek maradni* című visszaemlékezésében.

Avagy: a forгатókönyvében.

Még mondják, hogy az élet nem egy mozi! Béres István második élete például egészen biztosan az. Fordulatokban gazdag, 20. századi életrajzi mozi szerelemről, barátságról, futballról, egy majdnem végzetes balesetről, a szüntelen újrakezdésről..., és a filmkészítésről.

Az *Egri csillagokkal* kezdődött minden. A filmgyárban akkoriban megbecsülték azokat a szakembereket, akik a nagy közösbe hoztak valamit. Akik szakértőként segítettek a színészt, a rendezőt, az operatőrt. Akik az alkotómunka háttérját teremtették meg. A nyugdíjas mérnök-százados tudása hasznára vált a népes stábnak.

Ne felejtjük, Béres „előző életében” a háttérország védelméért felelős műszaki csapat tagja volt. Három árvíznél mentett embert, házat, értékeket.

Ott volt Ásványrárón. A Felső-Tiszán. A jeges Dunánál. Megesett, hogy – 1956 januárjában – a Csepel-sziget megmentését bízták rá és társaira. Teljesítette azt a küldetést is. Pedig nem ment könnyen. Történt, hogy egy uszályra kikötőhidat építettek. A híd azonban leszakadt...

Katasztrófavédelmi szakértő – ma így neveznék. „Tűzre, vízre vigyázzatok!” – jut róla eszembe a lámpagyújtogató intelme. Ő azt mondja: sorban, mindenbe beletanult. Az árvízvédelem titkaiba. A robbantás rejtelseibe. Kiismerte a (nyílt) tüzeket. Ha újabb címkét keresgélünk: pirotechnikus.

– Véletlenül lettem katona, véletlenül filmes – töpreng a beláthatatlanon, pályaválasztásain. Béres 1967 őszén tűnt fel először a filmgyárban. Egy évvel később már a nagy Várkonyi volt az, aki feltétel nélkül rábízta magát és a stábot: „*Te ismered a helyszínt és te tudod a méreteket*” – mondta neki az *Egri csillagok* forgatása alatt. Az eredmény ismert.

Simó Sándor a Viadukthoz hívta. Feladata volt, hogy rekonstruálja a Matuska Szilveszter-féle robbantást. Értsd: ő robbantott a filmgyári pirotechnikai csapattal. Sikerült is a félelmetes attrakció. – Nem nekem, a csapatnak! – figyelmeztet a tűzmester, „az elkárhozott kálvinista”.

Béres István filmek sorában volt háttérember. Megbecsülték. Sinkovits Imre (a filmbéli Dobó) ezt körmölte neki az *Egri csillagok*ba: „István, köszönöm, hogy megismertelek, s olyannak, amilyen vagy!”

Béresnek ez a sor ma is sokat jelent.

De létezik más kapocs is köztük. Ahogy Sinkovits is élete utolsó éveiben, úgy Béres István is egyre többet tűnődik a megváltoztathatatlanon. Keménységét azért őrzi. Mondandóját némi iróniába „csavarja”, mikor megjegyzi: „*engem nem fognak majd elhamvasztani. Szenvedtem én már anélkül is eleget...*”

MIX, 2009

Hobo (1945)

A CSAVARGÓ HAZATALÁLT

Neve, foglalkozása ugyanaz: Hobo. Lázadó vízöntő. Csavargólélek. Útkereső, félszeg bohóc. „Szelep az ország fenekén.” Fenegyerek. Médiúm – Faludy, Ginsberg, József Attila, Pilinszky, Viszockij, Jim Morrison, és a többi világrengető-világjobbító számkivetett „bolond” és igazmondó őszinte híve. Mick Jagger magyar mása. A néhány napja elbúcsúzott Hobo Blues Band alapítója. És igen, immár nyugdíjas dalnok, hont talált hontalan, boldog családapa.

Avagy: elefánt a porcelánboltban...

Ahogy leül a *Hadikban* a *Nyugat Ma* törzsasztalához, mintha takaréklángra állítaná magát. Nem siet sehova, most nem bosszantja semmi. Rendel egy jókora tejeskávét, és mesél, mesél és mesél. A téma – bemelegítésképpen – nem az irodalom, nem is a blues. A futball. – Amíg nem volt a zene, addig a focisták voltak a hőseim – mormogja hobósan. És felcsillan a szeme, amikor arról büszkélkedik, hogy ott volt Bene Ferenc első meccsén, amikor a Dózsa gólsákja egymaga hatot rámost be a Szombathelynek!

„Engem senki nem vehet meg kilóra!”

Azért – még ha a becses játékszert nem is „hajítjuk” túl messzire –, csak rátérünk a zenére. A 6:3 című HBB-opusz kerül szóba, amely a legendás Wembley-beli derbinek állított emléket. – Ezt a dalt azért szeretem, mert nemcsak a történelmi győzelemről mesél. Sikerült belecsempésznem egy kis öniróniát a dalszövegbe. Puskásék diadalát parafrázisba állítottam a mohácsi csatával. De ezt sajnos, kevesen veszik észre – fűzi hozzá némi sér-

tettséggel. Nem titkolja, óriási viharok dúlnak a lelkében. – Öreg vagyok és érzelmes, de mindig is érzelmes voltam – mondja, s ezt még „megfejeji” azzal, hogy sérülékeny alkatnak nevezi magát.

– Elefánt vagyok a porcelánboltban, akit folyton átvernek. Az emberismeretem pocskék – magyarázza egyre hevesebben, mind magasabb fokozatra váltva az addig biztonságosnak tűnő örláng-fokozatról. Közben a forrongó habos-tejes nedűből is nagyot kortyol. – Nem vagyok sem zenész, sem író, sem színész, mégis mindháromat művelem, és ez előrevisz – folytatja az önértékelést; fenntartva, hogy ő nem egy önelemző típus, s a tudatosság, a racionalitás, az anyagiasság hiányzik a kelléktárából. – Engem senki nem vehet meg kilóra. Nem hagyom, hogy a pénz nevében bárki megálázzon. Tiltakozom, a magam eszközeivel harcolok a modern világ falsága, arcátlansága, a tiszteletlenség, az erkölcstelenség ellen. – Kicsi a toleranciaszintem. Egyre kisebb... – mondja, már-már fenyegetően.

Ennek érzékeltetésére két – előadóstjein, koncertjein megesezt – történetet is elbeszél.

HBB: „Emlékeim tovább élnek, / mindig, mint az álmok...”

József Attila védelmében

– Az egyik jellemző arcátlanság, hogy engedély nélkül filmfelvételeket készítenek, netán belevakuznak az előadásba. Na, aki ilyet tesz, azt mindig kipenderítem onnan. Ahogy az is megesett, hogy a József Attila-estemen egy gyulai kultúrházban besétált egy neveletlen kölyök, kezében kólás poharat és popcornos zacskót szorongatva-csörgetve. Az első sorban téhenkedett el, ingyenes volt az előadás, de kötelező volt eljönnie. Amint leült, két lábát feltette a színpadra az üveg és a két zacskó mellé, majd elővett egy 200.000 forintos telefont és hangosan beszélni kezdett. Na, ezt nem bírtam nézni és kivágtam, mint a macskát... Nem miattam, hanem József Attila miatt tettem... Hát, hol élünk? Mire tanítják az ilyen srácokat a szülei? – horkan fel a dalnok.

Megvádolom, hogy agresszív típus, de hárít. – Csak visszaütök – mondja, és felnevet. Viszont amikor édesapjához fűződő bonyolult viszonyáról, az egykori kádergyerek minden láncot lerázó privát forradalmáról faggatom, érzékeny, komor kamasz néz vissza rám. Felsóhajt, a hajába túr, két egész másodpercre mintha elérezékenyülne. De megrázza magát! – valahogy úgy, mint a csapzott csataló. Halkan mondja: „*Megértem őt. Megbocsátottam neki, de nem felejttem el, amit tett.*” Újabb korty után visszaérkezünk a jelenkorba, ahol a csavargó, így vagy úgy, de otthonra lelt.

– Végre van rendes családom, meg otthonom. De nem lustultam el. Csavargó vagyok most is, de van hová hazamennem – summázza majdnem-optimistán. És eljutunk-elzötykölődünk a költészetig. Kérdem, miért éppen Pilinszky műveit mondta fel egy hangos könyvre, ő a válaszon nem sokat morfondírozva, reagál: „vigasz volt nekem!” Azután továbbgondolja a költőhöz fűződő viszonyát és kijelenti: „számomra vonzó Pilinszkynek önmagával szembeni szigorúsága, s a világ mocska feletti igazságkeresése...”

„Nem árt, ha az embert néha seggbe rúgja valaki!”

Persze, Hobo is keresi a maga igazságát. Lázasan, eltökélten teszi, de arra jut: nem végezte el még a rá testált feladatot. – Nem tudtam még megfogalmazni az igazságot; ha úgy tetszik, az én igazságomat. De amit írtam és írok, az mind igaz! Az úton magam próbálok járni – említi –, igaz, néha segítséget kérek a vándorláshoz olyan alkotóktól, akiknek minden szavát elhiszem. Csúnya önzés, tudom. Csak olyan verseket mondok el, amelyek nekem segítettek, amelyek hozzám (is) szólnak. Sosem érdekelt, hogy egy vers szép-e. József Attila, Faludy, Pilinszky vagy Ginsberg nekem ne csak szép legyen! Igaz legyen! Találjon el! Legyen a részem! S ha így van, szolgálatnak érzem, hogy megismertessem műveiket, gondolataikat a nagyközönséggel. Bárhol, bármikor. Akár börtönben, gyilkosok, rablók előtt, akár a Katona József Színházban, konszolidált körülmények között. 1991 óta játszom József Attila verseit, több mint 700 alkalommal itthon, a határon túl, és szerte a világban.

„*Banditának látszom, de nagyon be tudok szarni!*” – folytatja az önmarcangolást. Mick Jaggert idézi: „*nem árt, ha az embert néha seggbe rúgja valaki, csak általában nincs, aki megtegye.*” És nevetve, az utolsó kávékortyot behörpölve elmeséli, hogy első Katonás estje előtt mennyire rejtett a lebőgéstől. Nem volt önbizalma, mert maga se értette, hogy jön ő ahhoz, hogy József Attila-verseket szavaljon. De a rendezői, Jordán Tamás, Vidnyánszky Attila, sokszor és mindig a legjobb időpontokban billentették fenéken. És azt értették meg vele, hogy minden szó fontos!

Az útkereső, félszeg bohóc tehát végeredményben szerencsés művész.

Nyugat Ma (II/1.), 2011

Herczku Ági (1975)

„AZT HISZEM, BARTÓKHOZ
MEG KELL ÉRNI!”

Szoborszerű szépség. Mégsem választotta az érvényesülés könnyebbik, súlytalan útját: nem vált címlaplánnyá. Esze ágában sincs kiszolgálni a divatot, beállni abba a zenei producerek által elrendezett sorba, melyről a kívülállók azt képzelik, hogy fordulatos, meseszerű, modern, menő, hóbortosan laza. Másképpen: nagyvilági. Megint másképp: sztáros.

Herczku Ági a hang tisztaságát őrizve, tudatosan halad abba az irányba, amely a fonón át vezet, s amelynek Martin György táncház-mozgalma adott újkori lendületet, de Kodály, Bartók, Bárdos és Lajtha foglalta rendszerbe.

„Taszít, ha sok a műanyag hang”

Herczku Ági jó „tanítvány”. – A magyar népdalok egyikében sem találtam soha giccset – vallja. – Nem tudom, hogyan csinálták ezt a régiek, de a népzeneik olyan kristálytiszták, olyan tömör, olyan bölcs, hogy a szövegeibe sem lehet belekötni. A népdalok egyszerűen fogalmazzák meg bonyolult érzéseinket; belénk ivódnak, formálnak minket. Amikor felveszel egy viseletet, már a szóban is benne van, hogy viselni kell. Méltóságot és tartást ad az embernek.

Az énekesnő Sátoraljaújhelyen cseperedett, ahol nem nevelték direkt divának, inkább balettozott, táncosnőnek készült. Ám a szülői háznak megvoltak a maga szabályai. – Olyan, hogy feladni, nem volt felénk divat – meséli jázminteát kortyolgatva a Corvin téren, a Hagyományok Háza előtt fellelhető budai kávéház teraszán. Ahogy később, a Sárospataki Református

Gimnázium növendékeként is erkölcsi helytállásra, a tradíciók megértésének-megélésének fontosságára bíztatták tanárai. – Anyai nagyapámat és nagyanyámat eléggé megpróbálta az élet, de tisztességgel, tudással vissza tudtak kapaszkodni, ráadásul úgy, hogy nem alkudtak meg soha – rögzíti, akaratlanul is világossá téve, miért nem lehet belőle slágerlista-hajhász egyen popsztár.

– Taszít, ha túl sok a műanyag hang – fűzi hozzá, bár nem titkolja: kifejezetten elfogult Dj Palotaival vagy Tom Waitsszel kapcsolatban. Bartókig hosszú utat tett meg. – Kezdetben nem értettem a zenéjét, disszonánsnak éreztem, s a Kékszakállútól tartottam. Csak felnőtt fejjel ébredtem rá, hogy a Tosca mellett ez a kedvenc operám. Azt hiszem, Bartókhoz meg kell érni.

Őrkőre visszavárják a cigányok

Szerinte a Nyugatban is publikáló, ott Kodály Zoltánt védelmébe vevő géniusztól emberséget, alaposágot, alázatot lehet tanulni. Ági is ügyel a

részletekre, egy jázminkorty után nevetve megállapítja: „*én egy ilyen kis faksznis nőcike vagyok...*”

Faksznis és fanatikus – teszem hozzá, hiszen nemcsak énekel, de járja is azokat a magyarlakta területeket, ahol Bartókék, majd Martinék, Sebőék, Sebestyénék is megfordultak, kutatva-mentve az ősforrást. Utazásai során azoktól tanul, akik az anyatejjel szívták magukba a népzeneét, és sokszor nem könnyű, mégis édes teherként cipelték magukkal a hagyományokat, őseik kincsét. Neveket sorol. Azt mondja, meleg szeretettel emlékszik és visszavágyik abba az őrkői házba, ahol, amiként egy nagy család messzire tévedt báránykáját, úgy várja haza a Mucsel-família.

Magyarszováthoz, Magyarvistához is szép emlékek kötik. Előbbiben Maneszes „Láli” Józsefné, utóbbiban Gergely Erzsí „Erdei”, a falu költője mutatta meg neki a mesterfogásokat. – Láli néni olyat tud, amit kevesen: érdekes, csuklásos technikával énekel – figyelmeztet a tanítvány, aki a gyimesi Karácsony Terézt is hallotta énekelni, de ő maga sokáig nem látott hivatásos énektanárt. Ennek szerinte megvan az az előnye, hogy – idő előtt – nem tereleggették semerre.

Ági az *István, a király* című Szörényi–Bródy-rockoperán nőtt fel. Ott fedezte fel Sebestyén Mártát, aki a születése előtt két esztendővel, 1974-ben már a Népművészet Ifjú Mesterének számított. Tőle és a Muzsikástól, az Ökrös együttestől, a Kalákától és Sebőektől tanult, a maga módszere szerint, szinte hallomásból. Idővel Lajtha László életművébe is „belefutott”, ami újabb birodalom felfedezését jelentette számára. A revival azóta nem vonzza már úgy, a tiszta forrást keresi...

Lajtha-Széki összes az iPod-ban

– Megtanultam anno Lajtha széki gyűjtését, és rengeteg más eredeti anyaggal ott van az iPod-omon – említi, s mindketten jót derülünk, mivel manapság – vélem én – aránylag kevesen őrizgethetik az 1963-ban elhunyt népzene kutató komplett kincsesládát egy ilyen adathordozón. Herczku közben egy másik, felejtethetetlen gyűjtőút élményeit is megosztja velem, ám-

bár előtte még szabadkozik: jó ideje tizedannyit se tud gyűjteni, mint korábban. – Az a célom, hogy sokáig énekelhesek mások örömére. Amíg lehetséges, szeretném ezzel keresni a kenyeremet. A munkához persze inspiráció kell; olyan élmények, melyeket csak egy ilyen utazás hozhat. Az olyan nagyszerű emberek közelsége és bizalma tesz igazán elégedetté, mint amilyen a visai Papp Andrásé, aki mikor a felesége megbetegedett, nem muzsikált, nem furulyázott, nem énekelt többé, de a kedvemért végül kivételt tett, s némi házi szilvapálinka társaságában, a tisztaszobában együtt daloltunk.

Sáry László hatására az énekelt versekért is jobban lelkesedem – jelenti ki a jázminteát ízlelgetve, majd arra jut: valaha úgy hitte, ezt a műfajt Sebő Ferinek, a Kalákának, meg Hobónak találták ki, de már nem látja így.

– Engem főképp a szöveg, mint a játék eszköze vonz. Az érdekel, hogyan lehet játszani a szöveg zenéjével és a ritmussal. A Magyar Állami Népi Együttes új műsorában, a *Hajnali Hold*ban ezt ki is próbálhattam.

Nyugat Plusz, 2012 – különszám

Sebő Ferenc (1947)

„HA TETSZIK, HA NEM, DIVATOT
TEREMTETTÜNK!”

Egy mérnökemberre jellemző precizitással és egy kisgyermek kíváncsiságával szemléli a vonatokat a Vasúttörténeti Parkban, ahol riportunk helyszíne, az Orient expressz vár ránk. Sebő Ferenc világlátását, alkotói tevékenységét e kettőség határozza meg: egyszerre „ás” a dolgok mélyére, egyszerre keres támpontokat, az értelmezés szempontjából lényeges fogódzókat, és egyszerre hagyatkozik a zenére, az érzéseire, a művekre, melyeket megénekel.

Nem híve a parasztromantikának. Nem bírja az okoskodást. Öntörvénnyű ember, aki nevének nevezi a dolgokat.

„Nem veletek kezdődött a világ!” – mondja el újra és újra diákjainak, utalva arra, hogy egy érett személyiség, aki szeretne eligazodni a nagyvilágban, nem érheti be kész válaszokkal, a múlt sajátságos, akár kifacsart magyarázatával. Szerinte mindenkinek kutya kötelessége ismernie családját, az előtte szorgoskodó két-három nemzedék – talán még rekonstruálható – történetét. Ehhez persze kutatni-fürkészni illik, akár a padlás porában, akár a messzeségben: Sebő Ferenc Gyimesbükkre is elzarándokolt, hogy megtudja-megértse, mit-miért tett édesapja a háború éveiben. Gondolatban máris az ezeréves határnál járunk.

Az ősök útján

– Szekszárdon születtem, de csak azért ott, mert a háború után Gerjén, ahol laktunk, nem vállalkoztak a szülés levezetésére, így anyámat felhoz-

ták a városi kórházba. Csikorgó tél volt. Később szánkóval jutottunk haza – meséli Sebő Ferenc, aki gyermekkorra javarészt nem is Tolna megyében, hanem Székesfehérváron töltötte.

– Mint majdnem minden magyar család, a miénk is legalább öt helyről tevődik össze; van francia, német, azon belül is porosz és sváb, illetve erdélyi ág. Az őseim különleges sorsokat éltek meg. Apám nagybátyja az a Bertin Lajos volt, aki elítélte Szálasit. Apám anyai ágáról Bartha Gyuszi bácsi való, aki világutazóként lett ismert: barátjával, Sulkowsky Zoltánnal, egy pótkocsis Harley Davidsonnal nyolc évig járta a világot. A székely csavargó tipikus esete – jegyzi meg derűsen. (Korabeli feljegyzéseik, útinaplójuk ma kurrens antikváriumi holminak számít.)

Sebő édesapja külön „kutatási” téma. Fia sokat tett azért, hogy minél többen megismerjék azt a reménytelen, mégis hősieles küzdelmet, amelyet az ezeréves határ vidékén folytatott, amikor a német csapatok már elvonulóban voltak, az oroszok-ukránok pedig győzelemittasan robogtak Európa szíve felé. Mindkét fél, mindkét óriás ügyet se vetett a „törpékre”; azokra a katonákra, akikre a hatalmi játszmákban statisztaszerepet osztottak, s igazán megszenvedték a háborúskodást.

„Ha nem tanuljátok meg rendesen, nem fogjátok élvezni!”

Egyikük volt Sebő Ödön, aki eldöntötte: a betolakodókat egész addig feltartóztatja, amíg nem sikerül kimentenie sajátjait-bajtársait a háború poklából. Sikerral járt. Fia pedig hosszú éveken át a nyomában. A történet mára megíródott: a családi legenda így lett teljes.

S ha már az utóvédharcokról beszélünk, hát merész váltással, a táncház-mozgalomra terelem a szót. Sebő azonban hárit. – Ez esetben szó sincs veszteségekről, csakis nyereségről! Mi semmi mást nem tettünk, mint a bűvárok: felhoztuk a víz felszínére a hajót, amely tele volt pakolva kincsekkel – vallja. – Persze, a kezdetekkor mit se sejtettünk erről. Csak szórakozni akartunk. Csajozni. A zenét eszköznek tekintettük, az volt a hobink. Én magam építészmérnökként diplomáztam. Sokára ébredtünk rá,

hogy 150 éves kutatási eredményeket használunk fel lazán, s hogy vég-eredményben azon az úton járunk, amin Kodály vagy Vikár Béla elindult. Ez pedig felelősség.

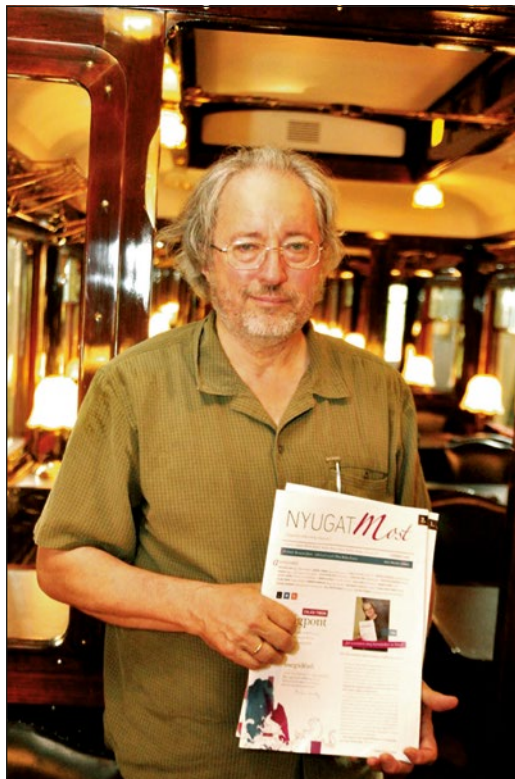
A Sebő-együttes 1970-ben alakult

Atyamesterét, Martin Györgyöt idézi, aki a táncház-mozgalomban bu-
lit látó ifjak szemét e szavakkal nyitotta fel: „ha nem tanuljátok meg ren-
desen, nem fogjátok élvezni!” Az eredmény ismert: Sebőék 1972 óta járják
saját útjukat, a táncház-mozgalom immár negyven, a Hagymányok Háza
tizenegy esztendő! A Corvin téri szellemi centrumról – amelynek alapítója
– így vélekedik: „*mi annak az intézményes módszereit dolgozzuk ki, ho-
gyan lehet elrakni a spájzba az összes olyan befőttet, amit valaha, valaki
még ki szeretne bontani. Erre törekedett Kodály Zoltán is. Már 1904-ben el-
mondta azt, amit én most. Lett volna időnk megemészteni a gondolatait...*”

„Mindenre jut pénz, csak a kultúrára nem...”

Noha a globális világ falsságait nehezen emészti meg, Sebő elégedett
ember. – Százezrek foglalkoznak népzenevel, ami nekünk köszönhető. Ha

tetszik, ha nem, divatot teremtettünk – a miénk egy 40 éves divat! Abban is biztos, hogy fölösleges folyton keseregni. A munkában hisz, nem a magyar kultúrfőlényben...

Az Orient-expresszen a Vasúttörténeti Parkban

– Nincs magyar kultúrfőlény. Szegény Móra Ferenc már a húszas években papírra vetett egy jellemző történetet. Történt, hogy a magyar múzeumigazgatóhoz bement egy parasztember, aki behozott egy honfoglalás kori leletet, amit a telkén talált kapálás közben. Az igazgató, mint akit felhúztak, mondta azt a rossz szöveget, amit ma is hallunk ezerszer. Hogy hát szegény az eklézsia, úgy is a maga pénzéből venné meg, ha megvenné egyáltalán, satöbbi. Mire a parasztember leállította. Azt felelte neki, hogy ő nem a pénzért jött, hiszen tudja, hogy Magyarországon mindenre jut pénz,

csak a kultúrára nem. Majd átadta a becses holmit. Móra erre úgy reagált: a parasztember visszaadta a hitét, mert igazolta, hogy mégis csak létezik magyar kultúrfőlény. Csak nem ott, ahol hangoztatni szokták.

Attila, Sanyika, meg a folklór

S ha már a becses „holmiknál” tartunk, József Attila és Weöres Sándor – vagy ahogy Sebő számon tartja: a *Sanyika* – neve-művészete is terítékre kerül. Azt mondja: József Attila megismerése nélkül sosem kezdett volna folklórral foglalkozni. Weörest pedig éppúgy az atyamesterének érzi, mint Martint. De valamelyest aggódik is értük. Mert kevés az elhivatott pedagógus. Még ritkább az olyan tanár, aki nem a görcsöket neveli a gyermekekbe, hanem játékosan-élményszerűen „csepegteti” a tudást. – Azt vettem észre, hogy manapság dicsőség nem tudni valamit. Hogy nincsenek elől a könyvek. Hogy akkor is okoskodunk, amikor hallgatnunk illene.

Közbeszóllok és felvetem: „*el lehet viselni egy olyan öntörvényű embert hosszú távon, mint Sebő Ferenc?*” Nagyot nevet. – Tudok kellemetlen lenni, főképp akkor, amikor embereket figyelmeztetek arra, mit ígértek tegnap. De hidd el – fűzi hozzá lezárásképpen –, hogy sokat fejlődött a diplomáciai érzékem.

Itt szállunk ki.

Az Orient megérkezett.

Nyugat Most, I/3 (2012)

Czeizel Endre (1935–2015)

„A GENETIKA NEM FÁTUM, HANEM
HIHETETLEN LEHETŐSÉG”

Czeizel Endre neve fogalom Magyarországon. Ismertségét tudományos ismeretterjesztői tevékenységének köszönheti: a hetvenes-nyolcvanas években sugárzott televíziós műsorai oly népszerűek voltak, hogy a korszak kultúrpolitikájáért felelős Aczél György külföldi újságoknak azzal büszkélkedett: a magyar nép kultúrszomját mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ha a képernyőn feltűnik a doktor úr, elnéptelenednek az utcák.

A Kennedy-díjas orvos-genetikus, a magzatvédő vitamin egyik atyja azonban jó néhány éve elvéteve tűnik fel a televíziókban, mivel nem szeretne részese lenni a szenzációkeltésnek, egy hamis értékrend propagálásának. A 75 éves tudós persze nem lett remete: fiatalokat megszégyenítő tempót diktál, és lázasan kutatja az emberi géntérkép rejtett „zugait”.

– *Hol tart ma a Human Genom Program? A kezdeti jóslatok, miszerint hamarosan megismerjük a legtöbb betegség genetikai hátterét, egyelőre nem teljesültek. Miért?*

– A válaszhoz 1953-ig kell visszamenni az időben. Ekkor ismerték meg a DNS-t, elindulhatott a genetika forradalma. Ne felejtjük, az orvoslásban sok ezer éven keresztül a betegséget csak a tünetei alapján ismerték fel, tehát amikor már jelentkezett. Később a laboratóriumi vizsgálatok eredményei (vércukor vagy koleszterin) már alkalmasak voltak egy-egy betegség előrejelzésére. Most eljutottunk oda, hogy azt a genetikai tervrajzot ismerhetjük meg, amely a genetikai sorsunkért felelős. Ennek köszönhetően jelentősen javultak az életesélyeink. Hiszen amíg nem tudták, hogy a korai

kezdetű cukorbetegségért az inzulinhiány a felelős, a páciensek három éven belül meghaltak. 1920-ban azután felfedezték az inzulint, és kívülről bevitt polipeptid hormonnal megmenthető az életük akár évtizedekig is!

Az igazi tudás az okok ismeretét jelenti, és erre most a genetika ígéri a legtöbb sikert. Génjeinkben lényegében meg van írva a sorsunk, ez azonban nem a „végzetünk”, mivel a legfontosabb betegségek eredetében ez csak a hajlamot jelenti, és ha ezt felismerjük, hihetetlen lehetőség adódik, hogy ne elszenvedői, de irányítói legyünk az életünknek. De visszatérve a kérdésre, a DNS kettős spiráljának megismerése révén kiderült a genetika nyelvtana. Négy betűből tevődnek össze a hárombetűs szavak, és ezekből a mondat, ami nem más, mint a gén, amely meghatározza a testünket alkotó és életfolyamatainkért felelős fehérjék szerkezetét. Ugyanakkor a Human Genom Program kezdetekor még nem gondoltuk, hogy a hibásgén-betegség kapcsolat bonyolultabb, mint elképzeltük. Összességében komoly sikernek érzem, hogy ha nehezen is, de mára eljutottunk az alapokig. Van mire építkezni!

– *De mégis, mikorra várható a nagy áttörés?*

– A cél, amit kitűztünk magunk elé, biztosan meg fog valósulni, de hogy öt, tíz vagy tizenöt év múlva, azt nem tudom. Egy biztos: a genetika és az orvostudomány jelenlegi fejlődési üteme valószínűsíti, hogy 2020-ra akár húsz évvel is kitolódik az átlagéletkor. Ami persze társadalmi kríziseket vetít elő, de most ezt hagyjuk... A lényeg, hogy megvan a géntérkép. Hosszú út vezetett ide. A genetika forradalmának kiteljesedésekor fogalmazódott meg néhány kiváló tudósban, hogy érdemes lenne az egész, két méter hosszú DNS-makromolekula összes betűjét leolvasni. Hadd tegyem hozzá, hogy összesen 3,2 milliárd betűről volt szó! A „kódfejtéshez” 1990-ben fogtak hozzá, az első 5-8 év nagyon nehezen ment, de az új módszereknek köszönhetően felgyorsult a munka. Már 2003-ban egy sajtóértekezlet keretében Bill Clinton és Tony Blair a washingtoni Fehér Házban bejelentette, hogy a betűk 99 százalékát ismerjük. A kutatásvezető Francis Collins pedig 2004 áprilisában jelezte: kész a nagy mű.

Nem titkolom, akkor túlzottan optimisták voltunk, azt gondoltuk, csak pénzkérdés bárki géntérképének megismerése és ez teljesen új helyzetet teremt az orvoslásban. Ám bizonyos új mechanizmusokkal nem számoltunk. Például: korábban nem hittük, hogy a DNS inaktív szakasza is beleszólhat a gének hatásába. Ettől függetlenül Amerikában szeretnék megvalósítani, hogy 2012-ben minden amerikai állampolgár 1000 dollárért megismerhesse azt a 300 génjét, ami a leggyakoribb betegségért felelős. S ha az emberek tisztában lesznek a genetikai sorsukkal, akkor orvosuk tanácsai alapján közösen sokat tehetnek a rájuk váró bajok ellen, és számottevően csökkenthetik sorsszerű betegségeiket.

– Tud olyan betegségekről, amelyekről a közelmúltban derültek ki lényeges, eddig fel nem tárt információk, s amelyeknek a visszaszorítása már nem csak vágyálom?

– Természetesen. Nemrég találták meg a szkizofréniáért felelős legfontosabb gént, a 22-es kromoszómában. A korai emlőrák jelentős részéért pedig a BRCA1-gén a felelős, ami komoly veszélyt jelent a beteg lányaira is, mert dominánsan öröklődik, azaz 50 százalék a valószínűsége annak, hogy az édesanya átörökíti a lányaiba. Az elmúlt három évben négy ilyen asszony volt nálam, kettőnek volt már gyereke, kettő túlélve a halálos veszélyt, akart utódot. A lombik-módszer révén azonban „kiszűrhetjük” a hibás géneket hordozó magzatkezdeményeket, és így elejét vehetjük a későbbi tragédiáknak.

– *A jogászok, az emberjogi szervezetek a sikerek dacára sokat zúgolódnak, a szigorú adatvédelem fontosságára figyelmeztetnek az orvos-genetikai kutatások területén. Ön szerint a kritikusoknak miben van igaza és hol az a határ, amikor már a fejlődést gátolják a közzétett aggodalmakkal?*

– Jogos és fontos kérdés, hogy kinek szabad tudnia az én géntérképemről? Ha a biztosítótársaságok tudnák, az veszélyes, mivel aszerint határoznák meg a díjakat, hogy ki remélhet kilencven, és ki csak 45 évet. Nagy igazságtalanság lenne az eleve rosszabb életkilátású emberrel, hogy még nagyobb biztosítási díjat is fizessen. Amerikában már az a probléma is felmerült, hogy a multinacionális cégek szeretnének hozzáférni leendő alkalmazottaik adataihoz. A felvételükkor így kiválaszthatnák azokat a munkavállalókat, aki még 50 évig dolgozhatnak és elutasítanák azokat, akiknek nagy az esélye a korai infarktusra. Szerintem is, ilyen esetekben az egyén érdekeit kell védelmeznünk. Azokra a kutató genetikusokra haragszom, akik egy-egy gént, azonosításuk után, szabadalmaztatták eljárásukat és pénzt kérnek az alkalmazásukért. A „mi” génjeinkből csinálnak üzletet...

– *Glenn Close volt az első ismert filmsztár, akinek teljes egészében kielemezték a génkészletét. Az adatokat mégsem hozták nyilvánosságra. A hír tehát nem lehetett több szimpla bulvárhírnél. Az ilyesmi – gondolom – szintén nem tesz jót a genetika megítélésének...*

– Valóban így van. A sztárvilág sajátos értékrendje, a szüntelen szenzációkeltés, a média – tisztelet a kivételeknek! – ostobasága rengeteg kárt

okoz. Egyrészt a közérdekű ismeretek elől veszik el a helyet és az időt, másrészt nincs módunk felhívni a figyelmet a veszélyekre. Nem vagyok a filmművészetben járatos ember, főleg szakkönyveket olvasok, de azért a híreket figyelemmel kísérem. Elborzaszt például, mikor arról olvasok, hogy a világhírű színésznő bejelenti, hogy dajkaterhességhez folyamodik, mert annyira elfoglalt, hogy nem képes 9 hónapot rászánni az anyaságra. Sajnos, vannak esetek, amikor a dajkaterhesség az egyetlen lehetséges orvosi megoldás a meddő házaspár gyermekáldására, például amikor egy nőnek nincs méhe egy fejlődési rendellenesség miatt, de van petefészke, és petesejtje, ezáltal lehetne „genetikailag” tőle származó gyermeke, ha az ő magzatjukat a dajkaterhes hordja ki. Jelenleg 42 ilyen pár vár nálam erre az esélyre, ugyanis Magyarországon betiltották ezt a módszert. Nem értek ezzel egyet, mert a boldogtalan embereknek esélyt adhatnánk a családalapításra. Ugyanakkor, akinek van méhe és a nőiség minden kellékével rendelkezik, de mégsem vállalja fel az anyaságot, az az anyaság gyönyörű jussát csúfolja meg.

Bosszant, hogy a sztárok a lombikmódszert is szívesen reklámozzák. Arról persze nem szólnak a híradások, hogy a lombikmódszer fontos, de nagyon drasztikus módszer, amibe már haltak bele asszonyok Magyarországon is, éppen ezért csak végső megoldásként helyes alkalmazni. A médiában azt se mondják el, hogy a lombikmódszerrel világra jöttékben minimum kétszer több a fejlődési rendellenesség. A drasztikus hormonkezelés miatt pedig a nők hamarabb kezdenek el klimaxolni.

– *A klímaváltozás hogyan hat az emberiségre? Alkalmazkodóbbak leszünk, vagy éppen hogy elesettebbek?*

– Nem vagyok szakértője e témának, de az az érzésem, hogy azért ez nem olyan drasztikus fenyegetés. Persze, ehhez is alkalmazkodnunk kell. Mondok egy analógiát. Az emberiség munkakultúrája megváltozott. Egészen a 20. századig az ember munkavégzése nagyrészt fizikai jellegű volt. Az aratás a földeken komoly izzadsággal járt, óriási volt a sóveszteség. Ezért kellett az embereknek – szemben az állatvilággal – nagyon nagy meny-

nyiségű só t fogyasztaniuk. A cél eredetileg tehát az volt, hogy az izzadság kapcsán leadott só t pótolják.

De hányan aratnak ma? – vetem fel a kérdést. Elenyészően kevés ember dolgozik 8-12 órát fizikai munkásként, és mégis ugyanannyi só t fogyasztunk! A magas vérnyomás népbetegséggé válása összefüggésben áll ezzel a jelenséggel.

A Koronatanú díszpremierjén Czeizel Endre és Szabó Zoltán Attila

Volt egy kísérlet. Patkányokat emberi táppal etettek és az élettartamuk egyharmaddal csökkent! Éppen ezért kevesebb só t kellene fogyasztanunk és többet mozognunk, hogy „izzadhassunk”. A drasztikus környezeti változások valóban megnövelik a betegségspektrumot. Például a magyar emberek 10 százalékában fellelhető az a hibás génpár, amely miatt a szervezetünkben állandóan keletkező mérget, a homociszteint nem tudják lebontani. Emiatt

lesz a kisbabáknak nyitott-gerince és szív-rendellenessége. Szerencsére a magzatvédő vitaminok (folsav, B2, B6, és B12 vitamin) fogamzás körüli időben történő bevitelével e káros genetikai hajlam elnyomható a magzatokban.

– *Túl a hetvenen, nyilván többet foglalkozik az örök emberi kérdésekkel. Egy orvos-genetikus lehet Istenhívő?*

– Vallásos családból származom, de sajnos elvesztettem dogmatikus Istenhitemet. Sok mindent hiszek, a szerelemben, a gyerekekben, a küldetésben, és a világban meglévő természeti rendben, amit Istennek is nevezhetünk. Igaz, ahogy öregszem, gyakran eszembe jut, de jó lenne hinni a túlvilágban, mert úgy könnyebb lenne elmenni. Ugyanakkor tudom, a világ rendje a természetes körforgás, az állandó megújulás – ezért sem félek a haláltól. Néhány tervemet azért szeretném még megvalósítani...

– *Melyek ezek?*

– Jó lenne, ha lenne még időm az anyai betegségek magzati fejlődésre gyakorolt hatásának kutatását befejezni, valamint a terhesség alatti öngyilkossági kísérletek alkalmával a gyógyszerek hatásának vizsgálómódszerét elfogadtatni a világgal. Az optimális családtervezési szolgáltatást Magyarországon szétverték, ezt is szeretném „újraépíteni”. Folytatnám a főbb tehetség talentum-típusok vizsgálatát a matematikus-géniuszokkal, a jelentős prózáírókkal és érdekes lenne megtudni, mitől lesz egy politikus jelentős államférfi.

Ha ez mind sikerülne, úgy érezném, megtettem a dolgomat...

ZEM, 2010

(Fotó: Bágya Rita)

Sára Sándor (1933–2019)

„ÉVEKEN ÁT A DUNA TELEVÍZIÓ CÍMŰ FILMET
FORGATTAM!”

Mifelénk egy percig sem működött az „álmogyár”. A kezdetektől fogva „csak” a filmgyár létezett. És a magyar film, amely ha tetszik, ha nem, a piac részévé, áruvá vált az évtizedek során. Egyben a televízió műsorába is beilleszkedett, noha a honi alkotók közötti mind élesedő versenyben sokáig éppen a tévé jelentőségét vitatták leginkább.

A szakma igehirdetői a „doboz” művészi hitelét ma is cáfolják. Aligha meglepő, hogy a televíziósok kasztja sokáig élesen különvált, sértve elhatárolódott a büszke játékfilmesektől, dokumentaristáktól. Utóbbiak a mozi szentségét hirdették, az előbbi csoport önálló utat választott. Ugyan a szekértáborok közötti sárdobálás mára se szűnt meg, a harcok hevesége érezhetően tompult. Ehhez hozzájárultak a gazdasági körülmények is. Im-már mindenki ott dolgozik, ahol tud, ahol megfizetik. Állástalan filmesek, forgatókönyveiket megvalósítani képtelen alkotók, szakalkalmazottak vállalnak munkát a demarkációs vonal túlsó térfelén jobb lehetőségeket és kenyeret(!) kínáló kereskedelmi, avagy közszolgálati csatornákon.

Akinek sikerül a váltás, megbékél, elássa a csatabárdot. Akinek a tévé nem ad esélyt, még nagyobb elánal veti bele magát a meddő küzdelmekbe. Jóllehet a túlélés, a megkapaszkodás az igazi cél itt is, ott is, mégsem érzi mindenki úgy, hogy közös a csónak. Ki erre, ki arra lapátol.

Sára Sándort, az első magyar műholdas csatorna, a Duna Televízió elnökét kinevezéséig a „másik” oldal reprezentánsai közé sorolták. Szerepköréből adódóan azóta mindkét fél befogadta. Mégis jogosnak tetszik a

kérdés: a *Sodrásban*, a *Tízezer nap*, a *Szindbád* operatőre, a *Cigányok*, a *Lefegyverzett ellenséges erők*, a *Magyar nők a Gulágon* című dokumentumfilmek, a *Tüske a köröm alatt*, a *Vigyzók*, *A vád* című játékfilmek rendezője médiafőnöki minőségében milyenek ítéli a jelenkori magyar filmgyártást, egyetért-e azokkal a véleményekkel, amelyek a szakma morális szétesésében keresik a válság okait?

A pusztulás mítosza

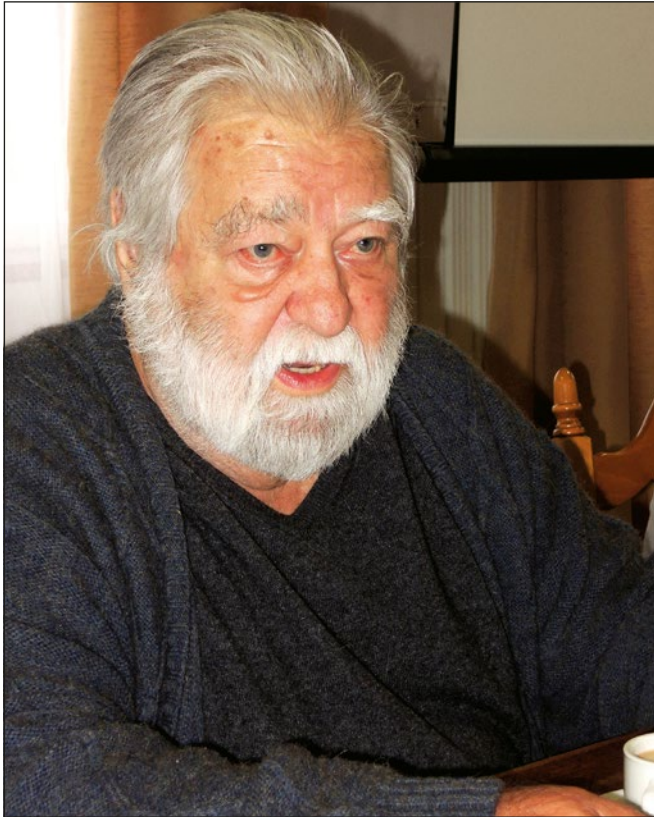
– Nincs itt szó krízisről – cáfol Sára. – Akkor, amikor Szász János remekművét, a *Witman-fiúkat* mindenfelé elismerik, sőt fesztiváldíjak egész sorát hozza el a film, értelmetlenség lenne temetni a nemzeti mozit. Amúgy a filmgyár összeomlásában, végső pusztulásában sem hiszek. Az egész csupán egy mítosz. A Róna utcai gyártelepnek van jövője! Ráadásul jómagam a szakma morális szétesésétől sem tartok. Azt persze elismerem, a régiek már nem tartanak úgy össze, azt is elfogadom, hogy a baráti ankétok kimentek a divatból.

Nem vitatom, hogy a baráti szálak – részben a rendszerváltásnak, részben az alkotóműhelyek megszűnésének „köszönhetően” – tovább lazultak, gyöngültek. De mindettől nem érzem úgy, hogy a problémák megoldhatatlanok, az ellentétek kibékíthetetlenek lennének. Egy biztos: a szakma krémje megöregedett, a többség kevéssé rugalmas, ugyanakkor roppantul hiú. Egyre kevésbé fogadjuk el a másik véleményét; gyanakvóbbak, óvatosabbak lettünk.

– *Megcsappant barátainak száma?*

– Erről azért nincs szó, a helyzet korántsem drámai. Ha elkészülök egy-egy új forgatókönyvvel, mindmáig felkeresem a hozzám közel állókat, a filmpremierjeimre is meghívom őket. A kapcsolat kölcsönös, ám személyes találkozásaink száma lényegesen kevesebb. Attól nem tartok, hogy erkölcsileg a mélypontra süllyednénk. Magam a tülekedésben részt sem veszek. Ha füstbe megy valamelyik tervem, kitalálok mást. Annak idején a dokumentumfilmek készítésébe is úgy vágtam bele, hogy a dédelgetett já-

tékfilmtervetemet elutasították. Minthogy beláttam, értelmetlen ezen keseregni, inkább kisebb költségvetésű dokumentarista munkákba kezdtem. És lám, ezt követően tíz esztendőn át nem is fogtam másba: leforgattam a Második Magyar Hadseregről szóló igazmesét, bemutattam Bábolna történetét, majd a Gulág-filmmel zártam a sort.

(Fotó: Bágya Rita)

– Ön a filmjeiben általában a múltat kutatja, a jelen gondjairól csak a múlt szemszögéből „beszél”. Miért?

– Ilyen alkat vagyok. Egyszerre érdekel a film fikciós és dokumentarista része. Úgy vélem, ahhoz hogy a jelen dzsungelében eligazodjunk, ismernünk kell a múltat, talán tanulhatunk is belőle.

– *Visszatérve a mozi és a tévé kutya–macska civódásához, egy korábbi riportban Garas Dezső így fogalmazott: „alapvető hiba volt, hogy a szakma sokáig nem számolt a televízió létevel, térhódításával. A tévés és a filmgyári rendezők külön-külön kasztba tartoztak, békaperspektívából szemlélték a világot...” Egyetért ezzel a véleménnyel?*

– Tökéletesen igaz, hogy a szakma nem mérte fel a média hatását. Volt idő, amikor tragédiának számított, ha valakit áthelyeztek a televízióba. Szeretném azonban hinni, hogy a békaperspektívából immár feltápáskodtunk. Úgy is fogalmazhatnék, hogy én például éveken át a *Duna Televízió* című filmet forgattam!...

A nézettség nem minden

Az első magyar műholdas TV-csatorna, a határon innen és túl élő magyarokhoz egyaránt szóló nyilvános közszolgálati média, a Duna Televízió, mely indulásakor II. János Pál pápa áldását is megkapta, s immáron nyolc esztendeje működik közpénzekből, vitathatatlanul meghatározó eleme, kiemelt tényezője az ezredvégi magyar kultúrának. Hagyományőrző, értékközvetítő szerepe révén kulcsfontosságú feladatot lát el. Létjogosultságát mégis többen megkérdőjelezzik. Legutóbb a rivális Magyar Televízió, az elvben ugyancsak közszolgálati funkciót ellátó „királyi tévé” vezetői vetették fel, hogy nincs szükség az alacsony nézettségű Dunára, gazdaságosabb lenne, ha az MTV-t fejlesztenék úgy, hogy a kisebb közszolgálati adót hozzákapcsolják, létrehozva egy nagyobb egységet képező médiama-mutot.

Sára Sándor, a Duna Televízió egykori elnöke derűsen fogadta ezeket a kijelentéseket. Úgy véli, e felmérésekben, a nézettséget vizsgáló számsorokban benne rejlik a tévedés lehetősége, mivel az ezeket készítő cégek megbízásra dolgoznak, így elsősorban a reklámok hatását mérik. A reklámokra fittyet hányó kultúrafogyasztó közönség, a véleményformáló elit szokásaira nemigen kíváncsiak. Márpedig a tévéadó minőségi programjai,

kulturális rétegműsorai kapcsán leginkább ehhez a körhöz szól. A másik probléma, Sára vélekedése szerint, hogy ezek a vizsgálatok mindig határainkon belül folynak, s a határon kívül élő magyarok véleményére senki se kíváncsi. Márpedig – állítja az elnök – a Duna Televízió nézettsége folytonosan nő. Erdélyben például 800-900 ezren láthatják az adást, és jelenleg a magyarlakta területeken a többség nem is titkolja: a legfontosabb hírforrásnak ezt a csatornát tekinti.

– *Felvidéken más a helyzet. Nemrégiben a Csallóközben járva magam is tapasztaltam, hogy a Duna tévé helyett mind a magyar kisebbség, mind a Komarno és Dunaszerdahely közötti területen élő szlovákok az egy éve működő magántévét, a TV2 adását nézik nagy előszeretettel.*

– Ez nem mond ellent az általam mondottaknak – rögzíti Sára. – Igaz, az a térség csakugyan problematikus a mi szempontunkból. A technikai feltételeink rosszak. Sajnos, a mi csatornánk vételére alkalmas parabolaantennák felszerelése drága lenne a felvidéki, nem a legideálisabb körülmények között élő családok többsége számára. Ráadásul a földrajzi távolság sem nagy, így arrafelé a Magyar Televízió földi sugárzású programja és az említett kereskedelmi adó könnyen, zavarok nélkül fogható. Ámbár mióta híre ment, hogy mi kínáljuk a legtöbb, számukra hasznos információt az anyaországból, egyre többen hajlandóak akár az anyagi áldozatra is.

– *Azt azért el kell ismerje, a kereskedelmi adókkal nem konkurálhat a műsor. Jarmusch, Kusturica, Jancsó vagy az Ön filmjei hiába értékesebbek művészi szempontból, a Sunset Beach, az Esmeralda vagy a többi szappanopera, a számos show mégiscsak vonzóbb program a tévé előtt ellazulni kívánó szízezrek számára.*

– Csakugyan, a kereskedelmi adókkal aligha konkurálhatunk. De a versenyhelyzet nekünk is jót tesz. Más kérdés, hogy 5,5 milliárd forintból gazdálkodunk egy évben, míg a reklámbevételből élő társaságok ennek a sokszorosából. A Duna Televízió '92 karácsonyán kezdte meg működését. Indulásától ott bábáskodtam, így jól emlékszem a kezdeti nehézségekre.

Hogy a nyolc évvel ezelőtti állapotokat bemutassam, kénytelen vagyok egy extrém példát felhozni. Kezdetben olyan repülőgéphez volt hasonlatos ez a televízió, amely ugyan felszállt már, ám a motor bizonytalanul működött, s – menet közben – toldozni-foldozni, javíthatni kellett a szárnyakat is. Hosszú ideig egyetlen közvetítőkocsiból sugároztuk az adást, székházunk sem volt. Ez a mostani épület (az egykori NIKEX-székház a Naphegyen, a Mészáros utca 48–54. szám alatt) sem televíziós célra épült, így még a jelenlegi feltételek is elég mostohák. Utódaim sem tudták például, hosszú ideig különválasztani a híradóstúdiót és a központi stúdiót...

A kereskedelmi adóknak első perctől nincsenek ilyesféle gondjaik. De ez természetes is. A Duna TV profilja, közszolgálati-jellegből adódó feladata, értékrendje eleve más. A fő cél, hogy eredeti küldetésének megfelelően, egyrészt a Kárpát-medencei magyarság, a diaszpóra-magyarság televíziója legyen, másrészt a vidéki Magyarországé. Nem mellékes az sem, hogy a közszolgálati funkciót egyedül itt látják el maradéktalanul. Az MTV ebből a szempontból is elégtelenül működik. Az összevonás terve kivitelezhetetlen. Ráadásul az érvényes, kétharmados médiatörvény sem tenné lehetővé mindezt.

– A régi hierarchia alapján mondhatjuk, hogy Ön a Duna TV elnökeként bukott embernek számított?

– Nem, ez annál is inkább erős túlzás, mivel ez a munka felért egy mozi elkészítésével. Még a csapatmunka jellege is hasonló volt.

– Az elnöki székből hogyan, miként tudta segíteni egykori kollégáit, áttételesen az európai kultúrában meghatározó szerepet betöltő magyar filmgyártást?

– Miután a kezdetektől fogva részvénytársasági formában működtünk, az igazgatótanáccsal összefogva hozattam egy határozatot, amelyben fehéren-feketén benne foglaltatik: a csatorna reklámbevételeinek tíz százalékát TV-játékok készítésére, illetve filmgyártásunk fejlesztésére fordítjuk. Emellett a fiatal filmeseket segítő, létrehoztuk a Duna Műhelyt, amely

ösztöndíjakat bocsát ki, egyúttal támogatja a szépreményű, de kellő kapcsolati tőkével még nem rendelkező ifjú tehetségek munkáját.

Tévé kontra politika

– *A mindenkori politika mennyiben befolyásolta a televízió létét? A közszolgálatiságra hivatkozva beleszólt az Ön munkájába a hatalom?*

– Szó sincs róla. Az első perctől pártsemlegesek vagyunk. Sem az Antall-kormányhoz, sem a Horn-kormányhoz, sem a későbbi Orbán-kabinethez nincs – és nem is lehet! – közünk.

– *Államtitkári telefonok, jóakarói gesztusok sem érkeznek?*

– Kísérletek mindig akadtak, de ezeket én a leghatározottabb hangon visszautasítottam. Bizakodom, hogy rólam mindig sejtették: makacs, önfejű ember vagyok.

– *Milyennek képzei a Duna Televíziót 2010-ben?*

– Remélem, több pénzünk lesz, s a működés és a műsorkészítés feltételei biztosabbnak látszanak majd. A beruházások tekintetében egyelőre komoly gondjaink vannak. Nincs készen a híradó stúdiója, felújításra szorul a kamerapark, s volna mit kicserélni az utómunkálati stúdiókban is. Márpedig a televíziók közötti verseny technikai téren is folyik, így nem lehet csodát tenni kőkorszaki technikával. Hiszem, hogy 2010 táján már nem lesznek hasonló gondjaink, így sokkal gazdagabb képi kiállítású műsorokat készíthetünk. Ami a program szellemiségét és irányát érinti, azon nincs változtatni való!

Volt egyszer egy filmgyár... (Greger-Delacroix, 2000)

Makk Károly (1925–2017)

„ITT MINDENKI A CIPŐJE MELLETT JÁR!”

Márai Sándort idézve: „Lucrecius szerint az isteneket a félelem szülte. Most új istenek születnek majd, mert a világ nagyon fél; s ez a félelem már nem tud megbújni a régi istenek palástja alatt. Milyen arca lesz az új istenképzetnek? Nem tudja senki. De a textust már morogják...”

Makk Károly, a magyar filmművészet Kossuth-díjas mestere (a teljesség igénye nélkül néhány alkotása: *Liliomfi, Szerelem, Macskajáték, Egy erkölcsös éjszaka, Egymásra nézve*) csupán a félelmet észleli. Amondó: *a morgás többszólamú, a textusról mégsincs senkinek fogalma...*

Makk Károly:

– A mi filmgyárunk valaha egyike volt a legjelentősebb filmes bázisoknak a közép-európai régióban. Zuglóban, a mai Róna utca vidékén nemcsak magyar alkotások születtek, hanem – különösen a háborút megelőző időkben – jelentős német mozik is. A II. világháború ugyan romba döntötte a hazai filmipart, ám az államosítást követően úgy-ahogy ismét rendbe jöttek a dolgok. Akkortájt, ha nem is világszintre, de európai mércével mérve mindenképpen kitűnő állapotba hozták a gyárat, szép számmal akadt munka, de ami még fontosabb: a technikai háttér is megfelelő volt. A hatvanas-hetvenes évekre jellemző fellendülés nem kis részben az infrastruktúrának volt köszönhető. No és annak, hogy a háború előtti szakembereknek – szabóknak, lakatosoknak, kárpitósoknak – még volt módjuk átadni tapasztalataikat, s a tanítványok a későbbiekben remekül vizsgáztak.

Ezen felül jót tett a magyar filmnek, hogy voltak ugyan politikai tabuk, de azokat ki lehetett játszani. A korabeli filmesek belekapaszkodva az em-

berarcú szocializmus „lobogójába”, ügyesen kerülték ki a cenzúra csapdáit. A pénz még nem volt perdöntő szempont. Egy-egy forgatókönyv elbírálásánál politikai és tisztán művészi szempontok domináltak. A műhelymunka nagyban hozzájárult ahhoz, hogy kiérlelt, sokszor átrágott, igényes művek hagyták el a gyárat. Úgy vélem, a hatvanas évek lendülete még a nyolcvanas évek első felében is érezhető volt. Az akkortájt feltűnt titánokra – Xantustól Tímárig – jótékonyan hatott az említett korszakban kialakult sokféle, mégis azonos értékek mentén szerveződött stílus, filmnyelv. Sokat tanultak belőle.

Tímárék ugyan új utakon jártak, mégse szakadtak el a hagyományoktól. Közben az önállósuló stúdiók szerepe növekedett, a MAFILM pedig egy időre – mint kiszolgáló üzem – háttérbe vonult. Majd ismét fordult a kocka, kemény viták, érdekharcok bontakoztak ki. Ezeknek a súrlódásoknak a fő oka az volt, hogy a MAFILM újra rátelepedett a stúdiókra. Helyesebben: a gyár vezetői hagyták, hogy a négy stúdió önállósuljon, sikeres legyen és hasznot termeljen, majd amikor megéreztek, hogy a filmek jelentős bevételt hoznak, azonmód le is csaptak a „visszacsorgó” pénzekre. Ezt mi, alkotók és a műhelymunkáért egyaránt felelős vezetők joggal sérelmeztük. Úgy hittük, a decentralizáció irányába haladunk, ők viszont megpróbálták minket visszatéríteni a „jó útra”, azaz centrális irányba. Magam ugyan sosem voltam a centrális struktúra ellensége, sőt azt gondolom, vannak bizonyos területek, ahol ma is erre lenne szükség, ez a megközelítés végül belőlem is erős indulatokat váltott ki. Elvégre a hasznot mi termeltük meg, míg a MAFILM csak a technikai kellékekért felelt.

Az elmúlt évtizedek másik vitatott döntése: Fót megépítése volt. Föld Ottó lényegében egy szükséggyárat hozott létre Pest határában. Egy gyárat, ahol nagy amerikai szuperprodukciók (is) készültek. A vasfüggönyön túli filmesek számára ez egészen addig, amíg a szomszédos országokban jelentősen alá nem ígértek, fillérekbe került. Mi, magyar játékfilmesek Fótot sohasem szerettük! Számunkra a „családi fészek” a Kertész Mihály által ala-

pított Pasaréti-gyár volt. A bázisnak viszont mindig-mindenkor a Róna utcai gyártelep, Korda Sándor „találmánya” számított.

A MAFILM-krízis, egyáltalán a magyar mozi mélyrepülése valamilyenkor a rendszerváltás táján indult. A szakma megosztottsága, a társadalom polarizálódása, az állam kivonulása a művészetből egyaránt negatív hatású volt. De hatalmas pofonnak számított a Magyar Televízió csődje is. Korábban ugyanis nagyrészt az MTV kiszolgáltatásából, az eszközök, a szakembergárda „áruba bocsátásából”, a sugárzási díjából tartotta el magát a filmgyár. Valaha a MAFILM berkein belül 80-100 órányi TV-műsor készült évente!

Michael Gambon, Jodhi May és Makk Károly (1997)

A probléma összetettségét jelzi, hogy a modern filmgyártásban döntő szerepet kapó produceri szakma mindmáig nem alakult ki, nem honosodott meg nálunk. Élő producerrel öten, ha találkoztunk a komplett rendezői gar-

nitúrából. A hazai „producerek” hetven százaléka volt gyártásvezető, akiben nincs meg az az imaginatív/kreatív adottság, ami egy tengerentúli kollégánál alapfelszereltség. Mifelénk a többség szakmai rutinból, már meglévő keretösszegeből dolgozik. Jóllehet egy valóságos producer az ötlettől a végtermékig átfogja a rendszert, pénzt szerez, s ha kell, a radikális lépésektől se riad vissza. Együtt sír, együtt nevet a stábbal. És ha kiderül, hogy valami baj van, ő „biciklizik”...

Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a jó producer segíti a rendezőt. Ráadásul a nyersen vágott anyag megtekintését követően joga van akár arra is, hogy kimondja: „öregem, ez a jelenet totálisan el lett baszva. Vedd fel újra!”

Megjegyzem, azért, hogy Magyarországon nem alakult ki a produceri szemlélet, felelősek a körülmények is. Hiszen 1990 óta ugyan honnan lehet pénzt szerezni? Hová fordulhatunk? Az állami források elapadtak. Illetve azon alapítványok, szervezetek, televíziók, amelyek segíthetnének, gyakran azzal ártanak, hogy a képviselőik egymásban látnak konkurenciát. S ha X adott, Y nem „tejel”. Ha pedig Z is beszáll, X és Y egyszerre küldi el a francba a tarhálni kénytelen rendezőt.

Az arányokról pedig csak annyit, hogy például a MAFILM volt zene-termében működő TV2 kötelezően a hazai gyártásba pumpálandó 3 százalékos pénzkerete az MMKA egész éves költségvetésével van egálban. Jellemző a jelenlegi zavaros állapotokra, az elégtelen feltételekre, hogy néha pusztán a filmvázlat elkészítésére sincs elég pénze az alkotóknak.

Sajátos a forgalmazási rend is Magyarországon. Elvégre nem a gyártó kapja a jegy árát, hanem még mindig a forgalmazó és a mozi. Az állam pedig hallgat. Egyszerűen nem képesek belátni, hogy a filmgyártásnak nem azonnali a hozama, indirekt haszonnal jár. Ha egy amerikai stáb nálunk forgat, a szép számú kollektíva tagjai szabad idejükben itt költik el a bérük nagy részét. Szóval, jelentős hasznot hoznak az államnak is. Bécs még fizet is azért, hogy őket válasszák a filmesek. Egymillió márkát adnak, cserébe minőségi filmekben szerepel a város.

Ezzel szemben nálunk csak tervek, illúziók születnek. Miközben technikai értelemben zérón vagyunk, médiaparkokról álmodozunk. Pénzt ölünk a semmibe, ahelyett, hogy a lényegre koncentrálnánk. Nem tudom, mikor mérí már fel valaki a hazai filmpiacot. Nem tudom, mikor látják már be a MAFILM jelenlegi vezetői, hogy a semmibe senki sem vágyik vissza. Miközben Romániában 50 millió dolláros beruházásra készül a Palmer-csoport, addig ránk a kutya se hederít. Hiszen itt szétszéledt a szakembergárda, és senki nem tudja újra összetrombitálni őket. Kérdem én, hol a technikus? Hol a szabó? Hol a kellékes? Hol az infrastruktúra? És hol a raktár? Felmérte-e már valaki, hogy az előttünk járó, egyben konkurens lengyelek, a csehek és a románok mit, mennyiért kínálnak? Felmérte-e már valaki, hogy mennyit romlott a forint?

Itt mindenki a cipője mellett jár...

Ráadásul eredeti ötletek kidolgozása helyett kész panelek alapján unalmas vígjátékokat csinálunk. Hiányzik a műhelymunka. Az alkotók egyedül gyártják forgatókönyveiket, és azt magyarázzák: ezek a félig kész, átgondolatlan művek a saját gyermekeik. Ilyenkor azt mondom: oké, akkor szoptassátok is ti! Van tejetek? Kórusban jön a válasz: ja, az nincs...

Azt hiszem, lekéstünk valamiről. S a hátrányunk aligha behozható. Négyévenként megszülető vadonatúj koncepciók, meddő viták, a napi sérelmeken túllépni képtelen alkotói magatartás helyett itt lenne az ideje annak, hogy végre összefogjunk. Ehhez önvizsgálatot kellene tartanunk. És be kellene látni, hogy a magyar filmgyártás nem tudja eltartani a MAFILM-et!

Volt egyszer egy filmgyár... (Greger-Delacroix, 2000)

Szacsvey László (1947)

„EZT A PÁLYÁT NEM KILÓRA MÉRIK!”

Pest egyik nevezetessége. Ő és a kutyája. Ahogy feltűnnek a Belgrádrakparton, a Balassi Bálint utcában, a Váci utcában, vagy akár a Molnár utcai Fregatt söröző közelében, az külön színházi élmény. Pedig semmi színpadias nincs abban, ahogy közlekednek, mégis aki kicsit ismeri a Belvárost, számol velük. Szacsvey László persze, mint a Katona József Színház alapító tagja is e különleges kis univerzumban mozog, immáron 31 éve! Kevésbé ismert, hogy Zuglóhoz is kötődik, és hogy kis híján kardvívónak állt.

A Biarritz étterembe invitál, ahol a pincérek törzsvendégnek kijáró megkülönböztetett figyelemmel kínálnak neki asztalt, s közben persze kutyája hogyléte felől kérdezik. Ő azonnal helyesbít: „van a kutya, és van a vizsla!” Szacsvey azt is természetesnek veszi, hogy nem a zuglói gyermekévekről, a Budapest Orfeum legendás előadásáról, vagy a Katona József Színházról kérdezem elsőként, hanem Báróról, aki Soma örökébe lépett.

Soma és Báró

– Lett egy új barátom! – meséli. – Huszonnégy éve kutyázok. Soma volt az első nagy szerelem. Amikor elhunyt, mélyen gyászoltam őt, nagyon hiányzott, de nem akartam új kutyát venni. Azután meghívtak a Szulákshowba a tévébe, ahol megajándékoztak egy akkor három hónapos kiskutyával. Később kiderült, hogy Báró Soma vérvonalából való. Ma már velem járom a várost...

A hű társ, a színművész és a magyar vizsla megejtően szép barátsága nemcsak a pestieknek tűnt fel.

– Egyszer reggel 7 óra tájban sétáltunk a Belvárosban, amikor utánunk szaladt egy japán forgatócsoport, amelyik épp Budapestet filmezte. Kérték, beszéljek a városról, ahol élek. Megtettem szívesen. Azután fél évvel később a zsúfolt, nyári Váci utcában, amikor ismét csak Báróval sétáltunk, egy japán házaspár üdvözölt bennünket. Kiderült, hogy láttak minket a televízióban és nagyon megörültek annak, hogy ez a távolinak tűnő pesti mese, a mi jelenlétünk, igaznak bizonyult.

Gyerekkor az Amerikai úton

Szacsvay László őspestinek vallja magát. Azt mondja, Pestről Budára menni, számára érdekes kirándulás. – Zuglóban, az Amerikai úton voltam kisgyerek. Az egyik végén volt a Szőnyi úti uszoda, a másik végén – ez talán már hihetetlen – szántóföldek húzódtak; a bolgárkertészetre is élénken emlékszem. Egyszobás lakásban éltünk, amit idővel kinőttünk. Nehéz és szép évek voltak azok. Mi, gyerekek, egész nap az utcán lógtunk, játszottunk. Sokat rosszalkodtam! *Pénztárcáztunk*. Ez azt jelenti, hogy egy zsinór végéhez kötöttünk egy üres tárcát, és amikor azt hitte valaki, hogy szerencse érte, elrántottuk a pénzzel telinek hitt bukszát. Máskor, sötétedés után botokat nyestünk, majd az összes Amerikai úti redőnyön végighúztuk azokat.

Az 1947 októberében született művész meghatározó élményeket őriz az 1954-es futball-világbajnokságotól, az ötvenhatos forradalomról is. – Az '54-es VB alatt mumpszom lett. Betegen hallgattam a rádiót, az elveszített döntőt. Hihetetlen ereje volt akkor a labdarúgásnak. Állítom, ha Puskásék nyernek, az 1956-os forradalom sem robban ki. Ötvenhatban, kilenc évesen – fűzi hozzá ma is megrendülten – nem egy halottat láttam! Láttam páncélaútót is, mely reánk szegezte az ágyút, de időben elmenekültünk.

– Apám volt a házunk légóparancsnoka. Mi a forradalom idején is sokszor merészkedtünk ki az udvarra, az utcára. Általában *partizánosoztunk*, azaz kidobóst játszottunk. Egyszer az apám megérezett valamit, kirohant értünk, és behúzott a házba. Tíz perc múlva, ahol az előbb még a kidobós

zajlott, felrobbant egy akna. A pincézésre is jól emlékszem. Lent nyers krumplit ettünk, vízzel. Háborús gyerek vagyok. A mai napig nem dobom ki a kenyeret, a kaját...

Kabaré a Biaritzban

– Van még pár sztorim, mondhatom? – kérdez rá szacsvaysan, amire nem is lehet más a válasz, mint hogy: „igen, hogyne...” És ő folytatja Pól néni történetével. A regénybe illő igazmese úgy kezdődik, hogy Pól néni és lánya ott lakott a zuglói házban, általában takarítottak és zongoráztak. Mi-re egyszer csak három aknát kapott az épület.

Szacsi ekkortól olyan hangsúllyal, egyszerre humánusan, mégis a sors sajátos fordulatait, fitorait kitűnően illusztrálva, fel-felnevetve folytatja, hogy a történetére mindenki, a pincérek és a közeli asztaloknál ülők is fel-figyelnek. Színházzá, avagy inkább aprócska kabarévá alakul a Balassi utcai Biarritz vendéglő, mialatt ő megjegyzi: *„képzeld, nem voltak éppen otthon, mi meg azon gondolkodtunk, hogyan mondjuk el nekik kíméletesen, hogy kifüstölték a lakásukat. Amikor azonban megtudták a hírt, furcsán reagáltak. Elkezdték kiporolni a perzsaszőnyegüket! Nem bánták a történte-*

ket, s hogy mindent kezdhettek előlről, mivel ráébredtek, hogy újra lett célja az életüknek!”

A következő történet is szívszorogatóan vicces. – Egyszer megérkezett a rettegett elfüggönyözött Pobeda és beültették abba az apámat. Nem tudtuk, mi következik, de szerencsére hamar hazatért. Azért vitték el, hogy – tanár-ember lévén – helyesírást tanítsa a rendőröket! És ki vitte el? Cudar elvtárs! Tényleg így hívták! – mondja, és vele nevetünk...

Rozsdatemető 2.0

Kijárta a vívóiskolát

Szacsvay úgy érzi, ezeknek az éveknek köszönheti alkalmazkodóképességét. Azt, hogy csak csapatembernek tudja magát elképzelni. Azt is, hogy olyan erkölcsi értékeket tart fontosnak, amelyekről ma nem divat beszélni. Innen folytatjuk tovább a múltidézést, Pest képzeletbeli bebarangolását.

Kiderül, amikor kinőtték a lakást, átköltöztek egy hámszobásba az Ajtosi Dürer sornál, a Városligethez. – A Liget nagy ajándéka az életnek –

vallja. – Ötvenhattól hetvenig ott éltem, gimnáziumba is odajártam. Visszahúzódo gyerek voltam, a számokkal való iszonyom enyhén szólva problémásnak bizonyult. Az iskolába járás maga volt a szüntelen rettegés; félttem, hogy feleltetni fognak. Sikerélményeket a sportban kerestem. Kosárlabdáztam. Később atletizáltam. Sprinter voltam, hatvanon 14 évesen 8 körül mentem. De egy rossz edzői húzás elvette a kedvemet az egésztől, így megint váltottam. Az akkori Tanács körút 9. alatti legendás teremben vívni kezdtem. Másodosztályú törözőként a BVSC-hez igazoltam.

És ha BVSC, akkor ott volt ugye a „Vasutas” híres zenés klubja is, ahol a hatvanas években nagy élet zajlott. – A korszak arslánjai szombaton odajártak; ott énekelt Elvis-slágereket a fiatal Máté Péter! Ruhatárosnak álltam, ami emberismereti tréninggel ért fel – emlékezik Szacsi, aki már-már Fellini-filmeket idéző munkákat is bevállalt gyerekként: volt szoknyafelfújó a Vidám Parkban, boy a Royal Szállóban, labdaszedő a Mexikói úti teniszpályákon.

A színész a mai napig tiszteletbeli vívónak érzi magát, mert a klubban és az edzőteremben, a páston is csupa jót kapott. Megismerhette Kamuti Jenőt, Erdős Sándort, Fenyvesi Csabát, Marót Pétert, Bay Bélát, az edzőlegendát, aki sportpályafutása során mindhárom fegyvernemben tagja volt a válogatottnak. – Hihetetlen elismerésnek éreztem, amikor egyszer a zsúfolt vívóteremben én is azok közé tartozhattam, akire Béla bácsi rábökött, mondván: „te jöhetsz!” Ez azt jelentette, hogy nem sokkal később Kamuti Jenővel asszózhattam. És egy(!) tust – mondja vállalt iróniával – sikerült is adnom neki!

Szoknyafelfújóból színész lett

Úgy tartja, a színházat gyermekkorában, szoknyafelfújóként ismerte meg, s mivel ifjúként nem nagyon tudott mit kezdeni magával, nem készült mesés karrierre, így adta magát a művészi pálya. Másodszorra felvették a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, ami azzal járt, hogy abba hagyta a törvívást.

Nevetve meséli, hogy még a matek írásbelit is csak úgy tudta kettesre hozni az érettségén, hogy a tanerő a következő mentőkérdést tette fel neki: „mit tud maga egyáltalán?” Mire ő Kosztolányit szavalt. A jelek szerint jól. Mielőtt azonban „kikötött” volna a Vas utcában, a Hevesi Sándor térre vetődött, a Nemzeti stúdiója lett. Statisztaszerepek sorát kapta. A Coriolanusban lépett először színre, mint katona. – Örületes élmény volt, a mai napig érzem a talpamban! Nagy nevek, fajsúlyos egyéniségek között nőttek bele a színészi pályába és kitűnően éreztem magam abban a rideg, rossz atmoszférájú, szocreál épületben is.

A művész úgy tartja: ez a pálya felerészben a szerencséről szól. És neki kijutott a szerencséből is, hiszen váratlanul, egy szovjet vendégrendező kérésére, rátestálták Hlesztakov szerepét *A revizorban*. Ezt megelőzte egy másik szerencse: V. Károlyt alakíthatta. Utóbb arra is fény derült, hogy az abban a szerepben mutatott teljesítménye miatt gondoltak rá Hlesztakovként. A teátrum óriásai, Kállai, Básti, Rajz, Raksányi és a többiek pedig befogadták.

Közben a főiskolát is abszolválta. De ma már nem annyira a tananyagra emlékszik, sokkal inkább az Ódry-tálas vacsorákra, és a menzán Erzsi néni zsíroskenyerére. Utóbbinak azért volt jelentősége, mert bizony a menzán alig-alig kaptak ehető étkeket, ezért ha kiéheztek, hozzá jártak repetázni. – Nem voltak könnyű idők azok, de szénszünetekre nem emlékszem, és az intézményekben mindig volt a vécébe vécépapír bekészítve – állítja sajátos párba a múltat a jelenkor fonákságaival.

Azt mondja, érdekes osztályba járt; vele végzett például Oszter Sándor, Zala Márk, Paudits Béla, Varga Mária, Fenyő Ervin és Andai Kati. – És rövid ideig az osztálytársamnak vallhattam Penczi Máriát, azaz Dollyt – teszi hozzá, kacintva. Az ifjú színész nem sokkal később a Szentendrei Teátrumban lépett fel, egy vígoperában, ami előtt volt egy misztériumjáték is. Ott ismerkedett meg a feleségével. Barátságok is szövődtek olyan kollégákkal, mint Lukács Sándor, Kristóf Tibor, Jobba Gabi, Vajda László, Óze Lajos.

Irány a Belgrád rakpart!

S noha Szentendrén otthon érezték magukat, végül a Belvárosba, a Belgrád rakpartra költöztek. Évtizedeket éltek ott, mígnem a Markó utcában egy kisebb lakást választottak, ahonnan nem terveznek tovább állni. – Szeretem a belvárost, szinte minden ideköt: a munkám, a vizslámmal tett kóborlásaim, és hát azok az intenzív évek, amikor lejártam a Piaf-ba, a Fregattba és az egykori Erdingerbe. A Katona József Színház és így a Petőfi Sándor utca, a Ferenciek tere, a Párisi Udvar, 31 éve része-kulisszája mindennapjaimnak.

Így végszavaz: *„én azt vallom, ezt a pályát nem kilóra mérik! Nem adok vissza szerepet, a legkisebb színpadi jelenlétnek is örülni tudok. Megszállottan hiszek a kemény munkában. A színház akkor működik, ha nem a rutin irányítja.”*

Pepita, 2013

Lukács Sándor (1947)

„A SZINVA NAGY LABDARABLÓ!”

A Szinva-patak közelében, Miskolc külvárosában cseperedett. Noha kitűnő tanuló volt, nem élt eminenséletet, ha csak tehette – ahogy ő fogalmaz – a végeláthatatlan grundokon űzte a bűvös játékszert, vagy odahaza, bérházuk belső udvarán pattogott a labda. Máskor a Bükk rengetegét járta – sínautóval! Lukács Sándor ebből a mesebeli világból érkezett Budapestre, ahol színésznek állt. Éppen 40 éve tagja a Vígszínháznak.

Az Európa Kávéházban találkozunk Lukács Sándorral, akinek ez hazai pálya, elvégre a Szent István körút túloldalán magasodik a Vígszínház, amelynek 40 éve a tagja, és ahonnan próba után, előadás előtt a világ legtermészetesebb dolgának számít átugrani egy feketére. – A gyermekkor alapvető tényező egy ember életében, így ami akkor történik, később arra építkezünk – fog a múltidézésbe a színművész.

Sínautóval a Bükkben

– Szerencsés vagyok, mert a gyermekkorom szép és gazdag volt. Ezt elsősorban édesapámnak köszönhetem. Úgynevezett értelmiségi, kispolgári családból származom, bár az élet úgy hozta, hogy Miskolc külvárosában, a Győri kapunál laktunk, ahol vagányságra, némi csibészségre is szert tettem. Érdekes kettőség jellemezte mindennapjainkat – meséli. – A legsötétebb Rákosi-korszak gyermekeként emberségről, hitről, erkölcsről tanultam a legtöbbet édesapámtól, aki ízig-vérig humán beállítottságú ember volt, mégis a számviteli főiskolát végezte el, és így lett a Kelet-Bükk Állami Erdőgazdaság gazdasági szakembere. Édesanyám is ott dolgozott, így ve-

lük járhattam az erdőt; arra meg gondolom felesleges kitérni, micsoda élmény volt egy akkori gyerek számára, hogy sínautóval közlekedhetett a rengetegben!

Sanyika a Bársony János Általános Iskolában tanult, kitűnően. De ma is csillogó szemekkel mondja, ha úri gyerekként is tartották nyilván, azért nem riadt vissza az apróbb csínytevésektől. És amikor csak tehetett, a labdát üldözte a miskolci/diósgyőri grundokon. Persze, a legotthonosabban mindig azon a pályán mozgott, amelyet papája varázsolt bérházuk udvarára: az egyik kapu a poroló volt, a másik egy rajzolt focikapu a tűzfalon.

Lukács Sándorral a New Yorkban

– A házunk kertje mögött volt a Vászonfehérítő utca, mögötte pedig a Szinva-patak. Amikor valaki túl nagyot bikázott a labdába, sietősen loholunk a golyóbis után, ugyanis könnyen elveszett a sebes sodrású patakban. Úgy tartottuk, a Szinva nagy labdarabló – adja tudtomra. A gólokkal zsúfolt gyermekkorhoz és a helyi fantáziabirodalom kiépítéséhez hozzájárult egy miskolci újságárus is, aki belvárosi bódéjában korabeli francia magazinokat árult. Igaz, olykor több hónapos késésekkel érkeztek a

lapok, de a borsodi suhancokat ez nem zavarta. Hiszen mégis csak a *Miroir* Sprinthez juthattak hozzá, melyben a Real Madridban, a Barcelonában, a Manchesterben, a Reimsben, a Lyonban, a Marseille-ben parádézó futballhérosokról szóltak a hírek: igen, Puskásról, Cziborról, Kocsis Sándorról is rengeteget írtak. Akiknek a sikereit akkortájt, ugye, elhallgatták idehaza...

Tizenhat éves korára Lukács Sándorral nagyot fordult a világ:

– A szüleim új munkát kaptak Zamárdiban. Akkor választás elé kerültem, és mivel Miskolcra fájó szívvel úgyis eljöttünk, hát elfogadtam: kollégista leszek a fővárosban. Nehezen ment. Az első félév gyötrelmes volt a Reviczky utcai Kulich Gyula Középiskolai Fiúkollégiumban és a Ludovikánál lévő Bem József Gimnáziumban. Hiányoztak a miskolci haverok, ám emberismeretből – mondjuk így – külön leckéket vettem. Ennek a mai napig hasznát látom a színészi pályán.

A bűnbeesés után...

– Budapesten Hajdók János irodalomtanár karolt fel. Költő is volt, és színházat csinált velünk. Sorban kaptam a főszerepeket, és biztosan tudtam, hogy színész leszek. Ettől függetlenül csak a negyedik nekifutásra vettek fel a Színművészeire. De nem bántam. A Tháliában ugyanis a fiatal és akkoriban igen progresszív rendezőnek számító Kazimir Károly társulatához szegődtem, mint fellépti díjas segédszínész. Olyan óriások mellett nevelkedtem, mint Dajka Margit, Somogyvári Rudolf, Inke László vagy Madaras Jóska. Egy év múlva mégis továbbálltam: Major Tamás hívott a Nemzeti Színház Stúdiójába. Ott olyan katartikus előadásoknak lettem részese, mint *A bűnbeesés után*, *a Lear király*, *a Czillei és a Hunyadiak* vagy *a Marat halála*. A segédszínészi lét maga volt a boldogság, amiből adódtak konfliktusok is, amikor bekerültem a főiskolára, hiszen amiről beszélni kezdtek a tanárok, arról nekem már komoly gyakorlati tapasztalataim voltak.

A főiskolai évek ettől függetlenül felejthetetlenek.

– Csajoztunk! Állandóan a Vas utcai kollégium hatodik emeletére kíváncsoztunk – ott laktak ugyanis a lányok. Hatalmas bulikra emlékszem. És óriási világmegváltásokra az Erzsike presszóban, a Bástya étteremben – rögzíti. – Közben a filmeket is faltuk: Godard, Lelouch, Bunuel műveit tanulmányozhattuk a vetítőteremben. A Színművészetin a rendezőosztályosok megkedveltek, így Ascher Tamás, Szőke Pista és a többiek első darabjaiban fontos szerepeket kaptam, amire felfigyelt a szakma, maga Várkonyi Zoltán is.

Így került egyből a Vígbe! Közben persze lakni is kellett valahol. Egy ideig a barátjánál, Gergely Andráséknál húzta meg magát az Üllői út 46-ban, a körút sarkán, ahonnan a Vas utcai kollégiumba vezetett az útja. Onnan – pályakezdő vígszínházi színészként – a Corvin közbe költözött, ahol a Balatonról időközben felköltöző szüleivel élt. S ha a színház volt a második otthona, akkor a harmadik és a negyedik is egy-egy futballpálya lett.

– Édesapám nagy fradista volt, én azonban a Honvédhoz húztam. Kijártam a mai Bozsik-stadionba, és a kettős rangadókra a Népstadionba – emlékezik a magát futballbolondként számon tartó művész. Amikor megismerte a feleségét, újabb lakhely várta a Belgrád rakparton. – Egy kis garzon volt, nagyon szerettük – jegyzi meg. Később visszaköltöztek a Corvin közbe, helyesebben: lakást cseréltek az akkor már egyedül élő édesapjával. Immár évtizedek óta a Krisztinavárosban, az Attila úton él. Csendben. A bulvárvilág szemszögéből: zavarba ejtő nyugalomban, békében.

A hűséget fontos tulajdonságnak tekintő egykori Don Juan pályája során eljátszhatta – sok más mellett – a Kisdoktort a *Nagyvizitben*, Fűrész Róbertet a *Koldusoperában*, Horace-t *A nők iskolájában*, Lucifert *Az ember tragédiájában*, Vojnyicevet a *Platonovban*, Quentint *A bűnbeesés után* című Miller-klasszikusban, Almádyt a *Játék a kastélyban* című remekben.

Darvas és Ruttkai barátja

A 35 éve házaspár Lukács Sándor menetrendje is abszolút kiszámítható: ha eljön a színházi szezon vége, a Szent István körút – Attila út közötti

bejártott útvonalat elhagyja a Balatonért, ahol mindig élmény megpihenni, regenerálódni, vakációzni.

Meséli, hogy amúgy nem véletlenül maradt-ragadt a Vígszínháznál. Rendre kiváló vendégrendezők érkeztek oda, akik helybe hozták a progressziót, az újat, de közben házon belül is jobbára izgalmas, szép feladatok vártak-várnak rá. És hát a 40 év megélt történelme is fogva tartja. Amikor ideszerződött, kapkodta a fejét, kikkel került egy színpadra: Páger Antal, Tomanek Nándor, Ruttkai Éva, Benkő Gyula, Darvas Iván, Bilicsi Tivadar és a többiek azonban hamar befogadták. Lukács megtalálta helyét a Várkonyi-féle nagy csapatban is, és máig otthonosan mozog a Szent István körüti teátrumban, amelynek néhány szeglete különösen fontos helyszínnek bizonyult az életében. Az egyik: a Házi Színpad, ahol érdekes színházi kísérletekben vehetett részt.

A másik egy öltöző, a 104-es, amelyen tíz éven át atyai jóbarátjával, Darvas Ivánnal osztozott. No és emlékei kincsesládájában számon tartja azt az öltözőszobát is, amely Ruttkai Éváé volt. Oda az előadások után világot megváltani jártak azok a kollégák, akiket a legendás művésznő a barátjának érzett.

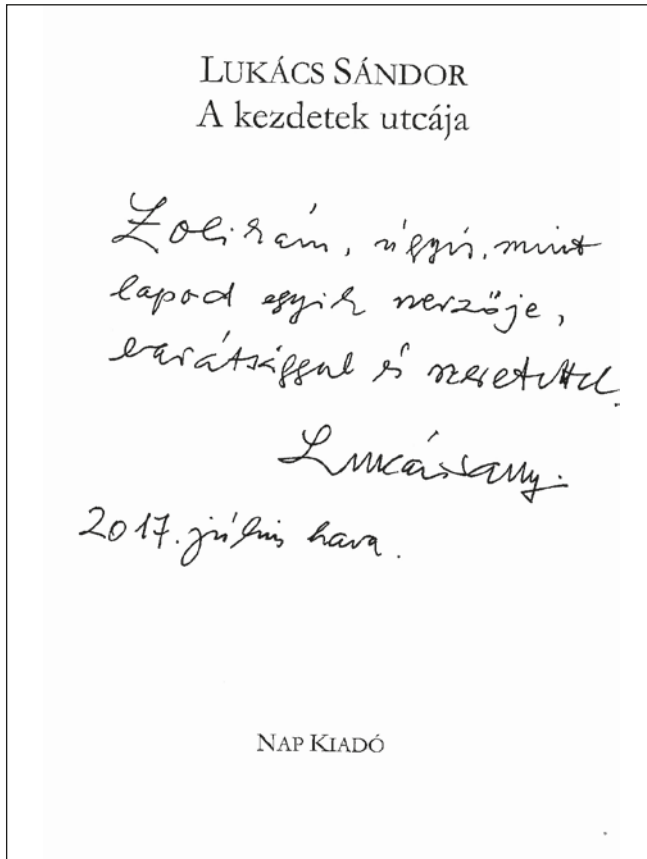
Pepita, 2012. szeptember

A KEZDETEK UTCÁJA...

Lukács Sanyi, a költő(!), az évek során a jóbarátom lett. Látszólag ez magánügy, de mégsem az! Ugyanis poétai újrakezdéséhez van némi közöm, amire büszke vagyok.

Történt, hogy egy koratavaszi napon, az Európa Kávéházban ücsörögtünk, s kedvenc csapatainkat éltettük: ő a Realt, én a Juvét! Mondhatni, poétikus hangulatba kerültünk, így meg sem lepődtem (rendben, beval-

lom, a Nyugat Plusz irodalmi folyóirat főszerkesztőjeként azért hozzá-
szoktam már az ilyesmihez...), hogy a nála lévő dossziéból egyszerre csak
kicsomagolt egy akkurátusan teleírt papirost, amelyen az új vers (A kezdetek
utcája) pihent.

A mű néhány héttel később a lapban is megjelent, majd a Nyugat Itt-
hon országjáró kulturális kampány főtétele lett, televíziós felvételt is ké-
szítettünk belőle. 2017-ben, a Nap Kiadó által jegyzett vadonatúj Lukács-kö-
tetben, mint címadó tétel szerepel.

Az Európában persze egyikünk se tudhatta még, hogy az új „hajtásból”
idővel erős növény fejlődik-e. Annyi azonban bizonyos, hogy megőriztem

magamban ezt a kivételes pillanatot, melyre azóta is szeretettel, tisztelettel emlékezem. A friss versét átadni igyekvő, Kossuth-díjas színművész ugyanis pont olyan elesettnek tűnt ekkor, mint bármelyikünk, aki épp felfedni készül a titkát...

Mintha tartott volna a visszautasítástól. Az értetlenségtől. Nem feltétlenül a szerkesztői ellenkezéstől, inkább az olvasók véleményétől. Ott, a kávéházi asztalunknál, halkán meg is pendítette: költői mivoltában nem igazán tartja korszerűnek magát... Amikor azonban hagyta végre, hogy elolvassam a sorait, s lelkesedni látott, mi több, biztosítottam róla, hogy – ha tetszik neki, ha nem – „továbbra is korszerű!”, sőt, ezt a hangot, az ő hangját sokan hiányoltuk már; újra a „régí” lett.

S visszatért a szellemes társalgó.

A magabiztos, kitűnő színész, aki Woland szerepére készül a Vígben. Aki, ha nincs a színpadon, a Bajnokok Ligáját, meg a La Liga meccseit fűrkészi – az se baj, ha „csak” az Osasuna van műsoron...

Márai néhány sora jut eszembe róla: „...van egyfajta meghajlás, melyre csak meghajlással lehet válaszolni. (...) Erős akarsz lenni? Maradj nyugodt, figyelmes és alázatos.”

Ahogy Lukács Sanyi teszi...

Budapest, 2020. március 30.

„Törőnek hívják a csillagot...”

Törőcsik András (1955)

TÖRŐ: 65

Törőcsik András, avagy „A Kесе”, „A Törő”, mikor is születhetett volna máskor, mint 1955. május 1-jén, a munka ünnepén. Egy olyan ünnepnapon, amely egyszerre számít kikényszerített ceremóniának, és történelmi súllyal bíró eseménynek, egyszerre számít fennkölt gálának, és iróniába „csavarható” hacacárénak, a sör-virslis viadalok örök versenynapjának.

„Nem tudtunk még, mert nem is lehet soha betelni a szabad májusok ízével” – zengte Kесе születése napján a *Heves megyei Népujság*. Húsz évvel később a Dózsa-tábor már egészen mást zúgott „Az Újpest-pályán egy csillag ragyog / Törőnek hívják a csillagot, / Az Újpest-tábor kedvence Ő / előre lilák és táncolj Törő...”

Törőcsik András zaklatott, sorscsapásokkal teli élete, eltékozlott lehetőségei, kíméletlenül berúgott ziccerei, cselei, tánca, flegmasága, amely mögött mindig ott lapult egy gyermek érzékenysége; rendszert bomlasztó, öntörvényű létezése a 20. századi történelem része, fontos darabkája.

Nem, nem csak sporttörténelmünk, futballhistóriánk kiemelt fejezete ő. A historikusok utóbbi témában is számos vaskos köteteket írtak tele, s e művek legtöbbje jól is mutat a könyvespolcokon; a Törőcsik-jelenség azonban messze nem merül(t) ki a pazar gólokban, passzokban, statisztikákban, sportsikerekben és kudarcokban.

A vele történtek közös sikereink/kudarcaink példázata. Mert évtizedek-évszázadok óta jellemző magyar sors az övé; fellángolásokkal, bevehetőnek tűnő magaslatokkal (értsd: képességei alapján Messi-szerű pályát futtatott volna be, amiről néhány hete Mezey György, a korábbi magyar-

országi szövetségi kapitány is nyilatkozott, mondván: Diego Maradonánál is jobb képességekkel volt megáldva!), és az álmokat összezúzó karambolla, sorstörésekkel, mélyrepüléssel. Alkoholproblémákkal.

Törő története a meg nem értettség; valamelyest: a sértettség története. Törő világa a kirekesztettek világa. Törő örökös „rendszerhiba”. Egy ízig-vérig pesti futballzseni, akinek Pelé, Eusébio, Maradona, Platini, Ronaldo, Zidane, Nedvïd és Puskás mellett a futballistenek panteonjában lenne a helye. Akinek a mindenkori Aranylabda-gálákon, méregdrága sportzakóban illene társalognia, egy nála negyedszázaddal fiatalabb, modellszép-ségű, aktuális barátnő társaságában...

„A nagy emberek meteorok: felemésztik önmagukat, hogy fénnel áraszák el a világot” – mondta Bonaparte Napóleon, nyilvánvalóan (nem kevés) önimádattól vezérelve; s itt főként tenmagára, meg más harcos kurafigra, világformáló hősökre, félistenekre gondolt, nem holmi láblabdázókra. Pedig Törő meteor a javából! Aki fénnel árasztotta el a korabeli kisdobosok és kisúttörők életét. Csodáltuk a játékát, játékosságát, a „művészetét”, s befogtuk a fülünket, mikor apáinktól azt hallottuk, hogy már megint vele vannak tele az újságok, mert már megint botránnyosan viselkedett, s talán mégsem helyes, ha ő (lesz) a példaképünk.

Nyugodtan leírhatom, hogy 1979-ben nemzedéki sokknak, megrázó „élménynek” számított Törő karambolja, ami miatt lemaradt a világválogatottságról. Úgy rémlik, délután lehetett, s mi éppen Balatonföldvállról vonatoztunk haza Budapestre, amikor édesapám a *Hétfői Híreket* bújva fõlsóhajtott, gondterhelten fölpillantott, s igyekezett a lehető legtapintatosabban közölni velem, az Újpesti Dózsaéért – no és a Törőéért – megszállottan rajongó kicsi fiával, hogy baj van! Hogy Törőcsiket autóbaleset érte. Hogy beteg, kórházban van, s a közeljövõben nem látjuk majd táncolni a pályán.

Férfiasan viseltem a megpróbáltatást. Nem sírtam, de hazáig szokatlan csendben ültem, s bámultam kifelé a vonatablakon. Ma már tudom, mások is így tettek akkor – még a fradisták is titkon nyelték a könnyeiket...

De idővel, ahogy egy szuperhőshöz illik, visszatért a flegma Törő! Őrületes meccseket játszott. A Köln világbajnok védőjét, Paul Steinert például olyan hintába ültette, úgy megalázta, hogy ilyesmit csak Puskásról meg Varga Zoliról (a másik örök renitensről) őriznek a filmtekercek. A göteborgi védők talán még napjainkban is riadtan ébrednek fel az álmukból, mikor felrémlik bennük az a kényszerítő, amit Töröcsik Kisznyérrel vitt véghez.

Nagyjából egy évvel a karambolja előtt egy Újpesti Dózsa–Brno meccsen Törő az első újpesti gól előtt labdát szerzett, s a játékszert úgy emelte át bokából Dvořákon, ahogy később, mondjuk, Poborský tette a cseh–portugálon 1996-ban, igaz, a gólt nem Töröcsik András lőtte, hanem a játékszert végül megkapó Fekete László. (Igen, az ezüstcipős újpesti gólzsák.) De ez még semmi! A következő dózsás gólt már csakugyan Törő lőtte, úgy, ahogy Maradonától vagy Messitől láttuk/látjuk. Végigcikázva a pályán, cselezve, táncolva, majd zúgó, nagy bombát elhelyezve a megrettent, hiába nyújtózó cseh kapus lapátenyere mellett, a hálóba.

A legendás játékos most 65 éves. Évek óta egy szanatórium lakója. Az állapota sokat javult, hiszen családtagjai, barátai, volt sporttársai, gondos orvosai mindent megtesznek azért, hogy Kесе (bácsi!?) nyugdíjasévei már ne a szenvedésről szóljanak. A koronavírus-járvány azonban újabb hullámvölgygel fenyeget. Az egészségügyi intézet, ahol Töröcsik András él, vesztégár alatt áll, masszörje azt nyilatkozta: aggódik érte, mivel megtorpant a rehabilitációja. De mi, a szurkolók, most is váltig szurkolunk neki!

Magyarországon, ahogy Közép-Európában általában, szívesen ráagatják a „sztár” szócskát olyanokra is, akik mögött nincs érdemi teljesítmény. Kispályás nagymenőkkel tehát szépen el vagyunk látva. Olyanok azonban elvéte születnek, akiknek mindig, mindenhol esemény a megjelenése, vagy éppenséggel feltűnő a hiánya. Töröcsik e kivételek egyike.

Isten éltesse!

Új Szó, 2020. május 2.

Karinthy Márton (1949–2019)

„HA MEGŐRÜLNÉK, A MŰ MÁR AKKOR IS
KÉSZEN VAN...”

– Karinthy Marci és a felnőttek világa –

Megszenvedte, hogy Karinthy. Nagyapja, nagybátyja és édesapja nimbusza, sikereik és kudarcaik, írói-költői hagyatékuk, a zseni vagy örült kettős gyilkos béklyója évtizedekig gúzsba kötötte a „kis” Karinthyt, aki mára a hírneves família legidősebb képviselőjévé érett, így nemcsak örökös, de az atyai örökségért felelős, a történetet továbbírni kész családfő is egyben.

Ámbár Marci kerüli, mindig is kerülte a tiszteletköröket. Lelkében örök gyermek, esendő nagykamasz maradt. Akinek nagyon sok erőfeszítésébe, munkájába került, hogy elfogadja magát úgy, ahogy van. A lehetetlen küldetés így is sikerült, mára búcsút intett ördöggörcseinek. Kíírta magából azokat!

„Nálunk generációról generációra hagyományozódik a büntudat. Az el nem követett bűnökért vagy talán a meg nem írt nagy művek miatt” – vallja Karinthy Márton, a 61 éves író-rendező, színházi mindenes. Évtizedekig szemlélte a világot Marciként, mire ráébredt: az ördöggörcs nemcsak nagybátyja, Gábor betegsége volt. „Visszatérő motívum a családban, csak kinél zsenialitásba, kinél örületbe, kinél a teljes eltűnésbe kulminált...”

Hosszúkává a Hadikban

Karinthy Márton szerint az ördöggörcs szörnyen valóságos, szörnyen kínzó, létező, „lélegző” jelképe a gátlásnak, az alkotni nem tudásnak, az al-

kotásra való elhivatottság érzésének, de legalább ennyire a tehetség elherdálásának is. – A félelem valami el nem végzettségtől jellegzetes Karinthy-vonás – rögzíti Márton hét évvel bestsellerre megjelenése után, az újrainyitott Hadik kávéház emeleti (karzati?) foteljében, mialatt behörpöli a hosszúkávét, s a kezében egy kisvillával túrja-felezi-negyedeli-megszelídíti, majd bemajszolja a Rigó Jancsit. Minden mozdulata, fintora, gesztusa azt sugallja: felengedett, megnyugodott úgy is, mint színházcsináló, úgy is, mint író és szellemi örökös. Ha nem tudnánk, hogy mégis csak egy Karinthyról van szó, megkockáztatnám, hogy életvidám.

– Kiléptem a veszélyzónából – fűzi hozzá egy egykori pánikbeteg jelenkori diadalmával, visszanyert hitével, gyógyulást sejtető magabiztosságával. – Frigyes, ugye ötvenegy éves, Gábor hatvan volt, amikor meghalt – magyarázza a sasfőka süteménye martalékai fölött. – Szerencsésebb vagyok náluk. Már csak az időskori elhülyüléstől tarthatok, ami nem genetikus-, sokkal inkább jogos probléma – veti fel csibészes mosoly kíséretében.

A vihar kapujában

Persze akárhogy csűrjük, csavarjuk, végül csak visszatérünk a görcsök-höz. A maiakhoz. Mint valami az öngyógyításban is jeleskedő, sokat tapasztalt terapeuta, Karinthy figyelmeztet: az *Ördöggörcs* napjainkig eltartó sikere, elismerése egyszerre kielégülés, szembesülés és eufória számára, noha a népszerűség görcsét is megismerte általa.

– Már nem lehet akármit leírni, nem bújhatok el a színházi kulisszák és a családi „paraván” mögött – vallja. – De feltétlenül nyugalmat ad, hogy ha megőrülnék, a mű már akkor is készen van... Ez nekem nagy elégtétel, mert pontosan tudom, hogy a színházi élmény azzal a perccel elszáll, mihelyst legördült a függöny. A szakmán belül elégtételt jelent számomra az is, hogy a hazai színházi világot láttató második könyvem (*A vihar kapuja*) is rója a maga köreit, még ha nem is akkora körök ezek, mint az *Ördöggörcs* esetében voltak. Azért jólesett, hogy Máté Gábor kérésére fél áron, 16 kötetet kellett szereznem a Színművészetinek, mert a könyvbeli párbeszédet használják, értelmezik a beszédórakon.

Némileg ünneprontó módon, nekiszegezem a kérdést: „mondd csak Marci, elhitted magadról, hogy tudsz írni?” A „kis” Karinthyból ekkor ismét elősettenkedik a csibész nagykamasz. Egy kortynyit felhajt a kávéspohár melletti tálcán addig sorsára hagyott buborékmentes vízből, majd nevetve mondja: „Igen!” Azután mégis korrigál és finomít az álláspontján: –,Írás-gyakorlatokat végzek, nap mint nap. Írok naplót, van egy gasztronómiai rovatom, tehát mozgásban tartom magam, edzésben vagyok. De az, ami egy igazi író jellem, hogy – akár a kagyló az igazgyöngyöt – mindennap kiszived magából egy oldalt; na, az nincs...”

Egy családregény vége?!

Újabb korty és egy újabb szerelem. A színház. Szóba hozom, hogy az általa vezetett Karinthy Színház és talán ő maga is, meg kellett barátkozzon a kint is vagyok, bent is vagyok sajátos létállapotával. Tudakolom, könnyen ment-e. Marci, aki idestova 29. éve vezeti az egykori Haladás

moziban létrejött teátrumot, ma már úgy látja, hogy igen. Igaz, nem volt mindig így. Voltak idők, amikor bántotta, hogy a kritikusok felé sem néznek, később viszont élvezte, hogy táblás házak előtt játszanak, családi körben, a külvárosban. Az urbanizáció és a fővárosi színházi paletta átalakulása azonban megtették jótékony hatásukat. Napjainkban a Bartók Béla utat kezdik budai Broadway-ként emlegetni a kritikusok(!), amelynek első állomása éppen Karinthy Frigyes egykori törzshelye, a Hadik kávéház, végállomása pedig – idézve Mártont – „a sasunoka főhadiszállása”. – Jó helyre tettük a seggünket – vágja rá hősünk optimistán, a lényegre törve.

„Ez az a színházforma, amit szeretek: a polgári, függönyös színház, Guckkastenbühnével, magyarul kukucskáló színpaddal...”

S ha már szerelem, a lányáról is mesél. Vera Amerikában élt kamaszkorában, így a legszebb és legproblémásabb években nemigen számíthattak egymásra apjával. Nincsenek titkaik. Mégis erős a szövetségük. – „Most nagyon jóban vagyunk!” – újságolja elégedetten a 61 éves szülő, akit lánya is Marcinak hív, s ki tudja, egyszer talán a saját családtörténetét is papírra veti...

Karinthy Márton nem tart ettől. Úgy érzi, nyelvtanár lánya más úton jár, mint a Karinthyak általában. Ha mégis megtenné és könyvet írna róluk, nem gördítene elé akadályt. Addig is Spirót és Nádast olvas. És néha azon töpreng, mit mondana neki az apja 2010-ben. – Azt hiszem, Cini büszke lenne rám, mert végül felvállaltam a harcot, kitartottam a színházam, s a vágyaim mellett. Talán ironizálna is kicsit, szinte hallom a hangját. A Fájdalomherceg viszont elhagyott. Gáborral az *Ördögörcs* megjelenéséig napi viszonyban voltam, de visszaengedtem abba a világba, ahol remélem, hogy igazán boldog!

Nyugat Ma, 1/2. (2010)

Hetényi Károly (1921–2012)

„KARINTHY INASA VOLTAM!”

„Jól figyeljeteK arra, amit mondok. Mikor a Prága Szállóba kerültem, a főúr megfogta a bal fülemet, megcibálta és így szólt: »te vagy itt a pikolófiú, úgyhogy jól jegyezd meg: Semmit sem láttál, semmit sem hallottál. Ismételd el.« És én elismételtem, hogy az étteremben semmit sem láttam és semmit sem hallottam. Azután a főúr a jobb füleembe akaszkodott: »de azt is jól jegyezd meg ám – mondta –, hogy mindent látnod és hallanod kell. Ismételd el.« Én meg ámulva ismételtem, hogy mindent látni és hallani fogok. Így kezdtem.»

Hrabal *Ófelsége pincére voltam* című művét idézem, s közben egy szépen megöregedett, valahol Angyalföldön, a Victor Hugo utcában, egy aprócska garzonban meghúzódó öregbölcse gondolok, akit volt szerencsém ismerni, s akiről dokumentumfilmet (*A koronatanú – Hetényi Károly évszázada, 2011*) forgattunk Kálloy Molnár Péter barátommal.

A celebvilág, a mesterkélT „úrelvtársi” közönykabaré reménytelen sötétjében szinte láthatatlanul élt köztünk ez a szívós, mégis törekeny, mély érzésű, javíthatatlanul naiv kisember, aki nem csak olvasta, de megélte a történelmet. „Karinthy inasa voltam” – sorsáról akár e címmel is írhattak volna regényt. Nem tették.

A pesti pikolófiú

Hetényi Károly egy árvaházból kilépve lett a legendás New York Kávéház inasa, ahol testközelből figyelhette a Nyugat nagyjait és a korszak színészóriásait, köztük Csontos Gyulát, Jávör Pált, Karády Katalint. Megjár-

ta az orosz frontot, volt roncskiemelő bűvár, kártyázott Alfonzóval, látta sakkozni – és hallotta káromkodni – Karinthy. Páger Antaltól életre szóló jó tanácsot zsebelt be borraivaló címén. Hetényi úr titkok tudója volt: a kávéházi kultúra és a kávékészítés szakértője, aki sokáig megőrizte tudatában-émlékezetében-zsigereiben Fehér úr feketéjét a New Yorkból.

„A Nyugat nemzedékeit La Pavoni-féle henger alakú tartály várta, melyben egy 10 literes, egyszeri kávé szűrésére alkalmas berendezés működött” – árulta el nekünk, filmeseknek, a fontos részletekre élete végéig túélesen emlékező egykorvult pikoló. Karcsi bácsi – ahogy Jan Dítë Bohumil mester regényében – mindent látott, mindent hallott. Emlékezett a New York fontos rítusaira, a kávéházi menetrendre is.

„Reggel ötkor érkezett a főpincér, és a közeli boltba négyszáz péksüteményért küldetett. Azután megérkeztek az első fecskék: a környékbeli üzletekben dolgozók megreggeliztek. Amikor ők a munkába siettek, befutott a művészvilág: álmos színészek, írók, újságírók tarka raja. Kávét kortyolgattak, »belebújtak« a lapokba. Délre teljesen megtelt a ház: az 1 pengő 90-be kerülő menü volt olyan híres, mint a fekete. Fél kettőkor Budapest leghíresebb cigányzenészei foglalták el az asztalaikat. Ilyenkor beszélték meg, ki hol fog játszani az éjjel. Négy óra tájban a környékbeli úriasszonyok uzsonnázni tértek be. Este hétkor eljött a vacsoraiddő. A fehérnép hazatért, a férfinép birtokába vette a New Yorkot. A félemeleten kártyáztak, az emeleten a rulett forgott...”

A legendás Nyugat törzshelyén a sakk is népszerű időtöltésnek számított. Karinthy Frigyes Roboz Jenővel sakkozott, fura stílusban. „Imádtam Karinthyt, pedig ő tudomást sem vett rólam, hiszen egy inas csak amolyan berendezési tárgynak számított – emlékezett Karcsi bácsi –, de mint mindenkit, engem is megnevetetett. Ha sakkozott, zengett a kávéház, mert a játékot kommentálta és káromkodott is hozzá. A legenyhébb az volt, amikor felüvöltött: »most akkor leütöm a te bűdös parasztodat!« Azt már el sem merem mondani, hogy beszélt a királynőről...”

Hetényi Károly Benke Laci bácsival A koronatanú díszpremierjén

Hacsek és Lenke

Karinthy-magánszámok ide, Roboz-féle vezércselek oda, Hetényi Károly kedvenc vendége Csontos Gyula volt. A színész valamiféle barátságot is ápolt vele, néha a hogyléte felől érdeklődött. Volt, hogy 25 mignont rendelt egyszerre. De nem ő ette meg a finomságokat, hanem a kávéház két kutyája, Hacsek és Lenke. Csontos odadobta nekik az ízletes csemegéket, és ezt üvöltötte: „zabáljátok meg ti, mert én cukorbeteg vagyok...” – mesélte az öregúr presszókávét kortyolva, a kamera látni és láttatni képes üvegszeme előtt csibészesen felcacagva.

A kezdetekhez visszatérve, a mi hrabali hősrünk a maga regényes startját így foglalta össze: „1935. szeptember 9-én kezdtem a New Yorkban. A Rózsák tere 1-ből, az árvaházból érkeztem. Barátommal, Otyepka Tiborral a városban kóboroltunk, éhesek voltunk, nincstelenek. Azon az őszi napon megálltunk a kávéház előtt; az épületet csodáltuk, ami nekünk maga

volt Hollywood. Úgy bámultuk, hogy orrunkat rányomtuk az üveglakra, ami feltűnt az üzletvezetőnek. Odszólt nekem: »Ettél már máma, fiam?« Mondtam, hogy nem. »Na, ha megpucolod ezt a sárgaréz reliefet, annyit ehetsz, amennyit csak akarsz!« Kapva kaptam az alkalmon. Otyepka elszaladt. Nem is láttam többé, állítólag Kanadában élte le az életét. Én viszont maradtam, és jól teljesítettem, hát ott fogtak. Az igazgató pedig szólt: számítana rám inasként, s mivel a Fasori Gimnáziumban tanultam, felhívta az iskolaigazgatót az érdekeben, és megbeszélték: ha rendszeren bejárok tanulni, délután fél kettőtől késő estig a New Yorkban teljesíthetek szolgálatot.”

A nincstelen kölyök ettől fogva napi 1-2 pengőt keresett. Pikoló lett, aki egyebek mellett a szexuálisan túlfűtött vendégek asztalához a korabeli francia – ahogy ő mondta – malacos lapokat vitte, máskor csokor virággal szaladt a szépasszonyokhoz, de a lóversenyre is kijárt: a tétet nála tehették meg az urak. A kis inas a palotában kosztot, kvártéjt kapott. Kezdetben abroszokon aludt a pincében, majd – épp úgy, ahogy egy vérbeli hrabali hőshöz illik – meghúzhatta magát egy szobában odafent, a kávéház emeletén.

Totális mozgósítás

A New York mesés történetének, egyáltalán a nagybetűs kávéházi kultúrának a háborús idők vetettek véget. Hetényi Károly katonának állt, aminek hét év szovjet hadifogság lett az eredménye. „Egy lapáttal a kezemben estem fogságba” – mondta chaplini könnyedséggel a portréfilm-ben, majd azzal folytatta, hogy a városi tűzoltóságához osztották be, ahol a totális mozgósításkor negyvenhárom nő várta. A riposzt nem maradhatott el, rákérdeztünk: „Károly bácsi, csak nem idegenben, a hazától messze-távol talált rá a paradicsomra?” A sokat tapasztalt főhős a kelet-európai kényszerkalandorokra jellemző édes-savanyú félmosoly kíséretében erre azt felelte: „csak hát, a hölgyek nem nagyon mosakodtak...”

Pokoljárás következett. Hetényi Károly fél tüdeje bánta a megpróbáltatásokat. Nemcsak az árvaházat és az orosz frontot élte túl, hanem csa-

ládtagjai elvesztését is. Itthon pedig a régi pompa nyomát sem találta a Belvárosi Kávéházban, ahová 1947-ben visszatért: a csészékben nem is kávé gőzölgött, hanem forró sárgaborsóleves. Ezt itták akkoriban, minthogy se kávébab, se cukor nem rejtőzött a rommá lőtt raktárakban.

A Gundel Károlytól vendéglős diplomát kapó egykori inasgyerek nem is maradt sokáig a pályán. Roncskiemelő bűvárnak állt, aminek köszönhetően 100 forintot keresett óránként, majd a szintén jól jövedelmező földalatti építkezésen dolgozott, mint keszonos. Ezerkilencszázötvenhatban a Pest-Budai Vendéglátónál lett üzletvezető. Vesztére. A forradalom kusza sodrában bebörtönözték; a felkelők hithű(!) kommunistának hitték. Úgy kalkuláltak, hogy aki a párt befolyása alatt álló vállalatnál szorgoskodik a sorsfordító időkben is, az csakis ávós lehet.

Nem volt az. Egyszerűen hidegen hagyták a történelem viharai, meg aztán azt tapasztalta, hogy a kocsmárost sosem háborgatják a barikád egyik vagy másik oldalán harcoló erők, mivelhogy az égetett szesz politikai rendszereken felülálló, mondhatni semleges létszükségleti cikk. Tévedett. Igaz, a börtönbéli víg napok sem tartottak soká', mivel egy idő után nem volt, aki őrizze a rabokat. A kóter ajtaját elég volt meglökní, és ki-ki mehetett a dolgára. Karcsi bácsi is ment...

Páger intelme

1956 után a Fészek fogadta be, ahol életre szóló barátságot kötött Királyhegyi Pállal. Állította, hogy a frappáns bölcseletek nagymestere találta ki a jó kávéházak alaptézisét, miszerint: „a vendégekkel foglalkozni kell. Ha kapnak egy kávé, eléjük tesznek egy friss kenyérral megrakott kosarat és néhány újságot, sokáig megmaradnak a fenekükön”. Királyhegyi hú barátja is arra jutott: ilyen egyszerű a magyarázata annak, hogyan vált a New York New Yorkká, később pedig igazi fészekké a Fészek nevű műintézmény.

A Nyugat koronatanúja éveket töltött a Royalban is, mi több, kiismerte a Miami sajtós világát, ahol „kollegája” – az eszpresszó mellé – szép szökeket ajánlott az uraknak, valamint megfordult a Dob utca sarkán a Me-

teorban, ahová egy nap átlagban háromszor járt ki a rendőrség, s ahol Biluska úr rendre elkartyázta a cipőjét. Persze Hetényi úrnak is voltak furcsa kedvtelései: hajnalonként, a Klauzál tér szabad levegőjén Alfonzóval kártyázott vagy sakkozott.

Bp. III., Kiskorona u. 7. Telefon: 250-0288
2013. szeptember 22., vasárnap 19 óra
az Óbudai Társaskör kertjében
Rossz idő esetén a nagyteremben.

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG NAPJAI

A KORONATANÚ
Kálloy Molnár Péter
és Szabó Zoltán Attila filmje

„Délben jött a tömeg vagy csoportok ebédelni. Több szintje volt a kávéháznak, lent a lépcső alján volt a „mélyvíz”, hét lépésre a konyhától, ott dült a menü, ami egy pengő kilencvenbe került. A menü levesből állt, azt, ha az ember három kenyérral ette, félig már jól is lakott...”
Forrás: hetek.hu

Hetényi Károly élete kész kalandfilm. Egy árvaházból kilépve lett a New York Palota inasa. A Nyugat koronatanúja megjárta az orosz frontot, dolgozott malomban, volt keszonos és menthetetlenül szerelmes. A kilencven éves Karcsi bácsi titkok tudója volt, egy öreg bölcs a 20. századból.

A vetítés után beszélgetés a film alkotóival kávéházi muzsika mellett. A zongoránál: Darvas Ferenc

Ingyenes belépők igényelhetők a Társaskörben.
obudaitarsaskor.hu

Életre szóló tanácsot mégis a Gellért Szállóban kapott, Páger Antaltól. A színészi pályára egyszerűen az asztalához invitálta és megkérdezte: „Te, én jó színész vagyok?” Hetényi úr válasza kitérő volt: „Nos, nem minden alakítását láttam...” Páger nagyot nevetett ezen, majd így folytatta: „Te tulajdonképpen majdnem színész vagy. Akkor leszel a szakmában igazán sikeres, ha mindig önmagadat alakítod!” A borralaló elmaradt. A jó tanácsot azonban megfogadta a New York hajdani pikolója. Kilencvenegy évig, 2012 augusztusáig hű maradt a págeri intelemhez.

Nemrég csendesesen távozott. Éppúgy, mint az a pincér, aki az Osváth utcai Kulacsban (merthogy ott is éveket töltött el...) egy szomorú vasárnap végeztével, borongós hétfőhajnalon, karikás szemmel, lassú léptekkel, a tegnapi vacsorát tartalmazó ételhordót szorongatva, célba veszi a Nagykörutat. Szinte észrevétlenül. Igaz, Karcsi bácsi a körútig már nem juthatott el, mivel a kórház, a szentesített intézmény, a nagy ellátórendszer rideg végvára, a struktúra magába zárta – hol is másutt, mint – az angyalok földjén...

„És egy gyönyörű szobában találtam magam, itt minden fából volt, két kis ablak, körülöttük elvadult szőlőhajtások és kacsok dörgölöztek egymáshoz, és amikor kinyitottam az ajtót, egy körbefutó erkélyre léptem, az is fából volt, kilátással mind a négy égtáj felé, és itt is a vadszőlő ágacskái csapdosták az arcomat... letelepedtem a feltört ládára és összekulcsoltam ölemben a kezem és ujjonghatnékomból támadt, szerettem volna tenni valamit... kinyitottam a bőröndömet, és annak tiszteletére, amit láttam és ami még várt rám, föltűztem azt a kék díszszalagot és a zakóm oldalára az aranyozott csillagot, és így mentem le a nappaliba...”

Szép Szó, 2012

Sajdik Ferenc (1930)

„AHOGYAN A DEPRESSZIÓ, ÚGY A VIDÁMSÁG IS
ÖRÖKLETES BETEGSÉG!”

– Utazás Sajdikországba –

Lételeme a humor. Családi hagyatéka a jókedv, az empátia, az irónia. A negédtől, a fölös hókuszpókuszoktól mentes őszinte szeretet híve. Egy bohém zsoké és egy a teátrális csillogást két fiáért feláldozó balerina gyermeke. A Csukás-mesék illusztrátora. A Ludas Matyi egykori rajzolója. Karikaturista. Chaplin lelki társa. Örök bohóc. Hivatásos álomvilág-építő. A humorista kollégát idézve: „kortalan férfitündér”. Avagy: A Sajdik.

A kávéházban, ahol találkozunk, dzsússzal is beéri. Szabadkozik, hogy nem túl izgalmas, amiket mondani fog, s mint egy kalapját veszejtett, bohókás bűvész, abból a piros nejlonzacskóból, amit néhány perccel korábban a kávéházi asztalka egyik lábának támasztott, előhúz egy festményt. A képen a Bartók Béla út, a Gárdonyi-szobor környéke és a Hadik elevenedik meg, ahol most is ücsörgünk. Sajdik Ferenc pedig, mint valami mesebéli manó elmotyogja, hogy ezt a kis művet a *Nyugat Most* olvasóinak szánja; ha tetszik, közölhetjük a folyóirat következő számában.

A szerkesztő – alig leplezett – örömét már nemigen érti. Hisz' ez is csak egy kép a sok közül. „*A rajzolást a ceruzára kell hagyni, én csak mozgatom azt*” – vallja. Azután elárulja, hogy ő nem rajzol elég jól, ezért a fantáziájával tölti ki a hiányosságait. Pablo Picasso-t idézi, aki öregkorában kijelentette: „hatvan esztendő kellett ahhoz, hogy már közel olyan jól rajzoljon, mint a gyerekek.” Helyben vagyunk.

Eper utca, Mókus körút

Sajdik örök gyerek. Nem is titkolja, hogy boldog ember, hiszen úgy igazán sosem kellett felnőnie. Gombóc Artúr, Festéktüszszentő Hapci Benő, a radírpók, s a megszámlálhatatlan rajzolt verébfigura és paripa, no meg a mesehősök világával azonosulni tudó mindenkori gyerekseregnek hála, Sajdikország napjainkban lakályosabb, mint valaha. Persze a családi háttérnek is sokat köszönhet; felesége, két leánygyermek és öt unokája szívesen időzik-utazik vele ebben a már-már valóságos, képzelt univerzumban, aminek hol lehetne másutt a „főhadiszállása”, mint Budán, az Eper utcában.

Ha pedig eljön a vakáció ideje, a Sajdikok a Balatonnál, a Monoszlói Hegyestűn élvezik az életet. Közel a Süsü-szoborhoz. A Mókus körút alatt! És ez sem mesebeszéd! „Dargayval és Foky Ottóval a legtöbb filmforgatókönyvet ott rajzoltuk” – summázza, miközben belekortyol a fogyatkozó narancsnedűbe. Kisvártatva avval folytatja, hogy „neje a Tavasz utcában is lakott”, de ő maga legszívesebben a Dinnye utcában élne, ha lenne ilyen és lenne erre módja, azonnal odaköltöztetné a teljes famíliát. Csibészes, gyer-

meki mosollyal a következő ziccert sem hagyja ki: „a nagyanyám Bugyiban született!”

Karinthy „örököse”

S ha már szóba jött a nagymama, felkérem a gyermekkor megidézésére. A történet Neuhagenből indul, ahol a kis Sajdik megszületett. A kalandokkal teli gyermekkor újabb állomása: Görögország. Miközben a világpolgár zoképapa Dániában időzött, a mama és a két Sajdik-fiú Athén elővárosában élt. Természetesen közel a helyi lóversenypályához. – Két hónap alatt megtanultunk görögül, így hamar elfogadtak az ottani srácok, akikkel folyton futballoztunk vagy golyóztunk. A gombfoci arrafelé nem volt divatban, meg aztán nem is volt annyi gombunk, hogy megtanítsuk nekik ezt a játékot. Szerettem velük lógni. Kultúrnép a görög, s nem nézik le az idegent! A magyarokat pedig elismerik, mivel még az elűzött király orvosa is magyar volt, nem beszélve az Athénban sikeres honfitárs zokékról. Egykorvult focihőseinkért szintén rajongtak az Égei-tenger vidékén. Sárosi doktor képe egy helyi csokoládé csomagolópapírjában bújt meg például.

A kis Sajdik a távolságot, mint üveggolyót tehát gyakran „szorongatta”. Mígnem hazatértek. Dunakeszire. Később Pestre. A papa is hazaért. – Otthon sosem volt veszekedés, inkább röhögtünk. Szerintem, ahogyan a depresszió, úgy a vidámság is örökletes „betegség” – említi a csetlő-botló, Chaplinért mindmáig rajongó karikaturista, aki azért Buster Keatont is megsüvegezi, igaz, a legnagyobb mesternek Karinthyt érzi. Illetve Mikszáthot.

Amikor családtörténetét én mégis Rejtő-ponyvába illőnek nevezem, büszkén figyelmeztet, hogy a nagybátyja 15 évig szolgálta az idegenlégiót! Sajdik Ferenc viszont egy szerencsés véletlen folytán a Török Pál utcai Iparrajziskolát járta ki. Azóta éjjel-nappal rajzol, bár nagykamaszként megpróbálkozott a lovaglással. – Sem a mama, sem a paripa nem akarta, hogy zoké váljon belőlem. Vágta közben bakózott a paripa, lelökött magáról – valamiért nem szimpatizált velem. Na, innentől fogva én sem vele! – említi.

Váci Mosolyalbum

A dobozember

Azt mondja, mindent megúszott. A háborút, ötvenhatot, a kötelező párttagságot is. Talán azért, mert senki nem vette őt komolyan. Egyébként is szemlélődő típus. Doboxember. Az apró részletek foglalják le; olyan szoborhősök, mint a Parlament tetején pózoló két alabárdos, akiknek az egyike József Attila szobrára tekint, míg a másik Károlyi Mihályéra. Halk iróniával megpendíti: „nem túl jól végzik a dolgukat, mivel sem a költő-géniusz, sem a politikus szobormása nincs biztonságban napjainkban.”

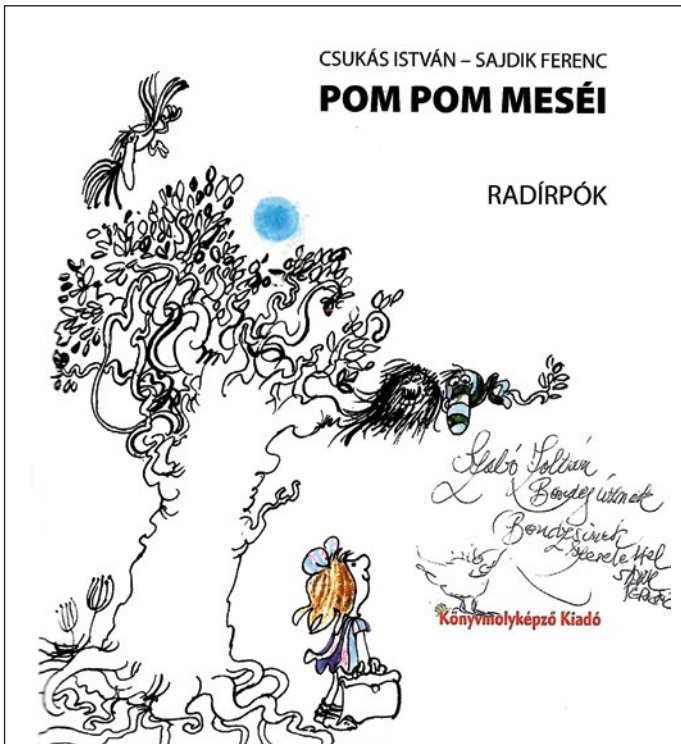
Sajdik Ferenc béketűrését is tesztelem picit. Beleolvasok egy róla szóló méltatásba: „*Sajdik karikatúrái, illusztrációi, rajzfilmjei és képregényei egy autonóm alkotó közvetlen, természetes megnyilvánulásai, ha úgy tetszik: tárgyasulásai. Olyannyira, hogy aki ismeri, magától értetődőnek tartja a témáit és a formavilágát, figuráinak sajátos arányait és dinamikáját, meg persze a humorát, mert mindez éppúgy ő maga, mint ahogy a hangja, a nézése, vagy a járása; – de magától értetődőnek tartja az is, aki*

csak a munkáit ismeri. Ezért is szeretik annyian a rajzait, ha úgy tetszik: őt, magát. A titok nyitja a műveiben (is) megjelenő KEDVESSÉG lehet; egy halk szavú, az orra alatt örökké somolygó férfiember – vagy ahogy egy humorista kollégája jellemezte: egy »kortalan férfitündér» – természetes, közvetlen kedvessége, amiben mindenki szívesen szemléli a jobbik énjét, és az őt körülvevő világ emberibb felét.»

A váci Mosolytárat egymaga megtöltő, hajdan a Ludast is telerajzoló Munkácsy-díjas karikaturista felnevet, és nyomban „lapoz”. Arra jut: az öngúny a legfontosabb, aki ugyanis a maga fonákságait, korlátait észleli, talán a világ falsságát is elviseli.

Ebben maradunk.

Nyugat Most, I/1. (2012)

Phan Bich Thien (1968)

„LEGSZEBB ORSZÁG HAZÁM / AZ ÖT VILÁGRÉSZ
NAGY TERÜLETÉN”

Nyugalom és derű árad belőle, talán azért, mert hisz a lótosz mágikus erejében, amely a sárból, zavaros vízből kiemelkedő tisztaság jelképe. Dr. Phan Bich Thien egyszerre racionális üzletasszony, egyszerre érzékeny lelkületű költő, műfordító; Petőfi örök híve. Két ország, két világ, két kultúra „foglya”.

– Nem örülök a mai világ kénytelen csendjének, de az otthon töltött időt most is hasznunkra tudjuk fordítani – említi dr. Phan Bich Thien. Otthonon ezúttal Budát ért, de közben hazavágyik: „terveztem, hogy a holdújévet követően Vietnamba utazok, a koronavírus megjelenése miatt azonban ezt most nem tehettem. Nem tudom – morfondírozik –, erre mikor lesz megint lehetőségem...” Annyit azért reménykedve hozzáfűz: az utazás várva várt napja egyre közeledik...

A Mekongtól a Sióig

Legutóbb 2019 őszén járt a szülőföldjén. A végleges döntést, hogy Magyarországon fog élni, férjével, akivel még a moszkvai tanulóévek alatt ismerkedett össze, 1998-ban hozta meg. Szó se volt drámai döntésről! Mondhatni, e vállalt kétlakisággal csak gazdagodott, hiszen a Mekong folyó és a Duna látványa ma ugyanazt jelenti számára: az otthon jelképét, jól-eső érzését.

Költőként, műfordítóként Vietnamban ismerik inkább, ahol kötetei jelennek meg. Magyarországon üzletasszonyként, a Fried Kastély Resort tulaj-

donosaként tartják számon. – Eldöntöttük, hogy valami olyannal szeretnénk foglalkozni, ami túlél bennünket – utal vállalására, a Fried-kastély megmenntésére, avagy „harmadik” otthonára: Simontornyára.

S ha már a folyókról, mint az otthon szimbólumáról ejtettünk szót, hát a fenti felsoroláshoz – a Mekong és a Duna mellé – bizony odakívánkozik a Sió is, amely annak ellenére meghatározó eleme a tolnai látképnek, hogy partjai rendezetlenek; s noha újra meg újra szó esik a teljes csatorna hajózhatóvá tételéről, mivel az kivételes összeköttetést teremt a Balaton és Európa víziút-rendszere között, a tervből rendre csak terv marad...

Szecesszió a Tamási-járásban

– Sajnos, a turizmus kritikus helyzetbe került – rögzíti a közgazdász végzettségű költő, aki a mélyszegénységről, a kilátástalanságról elhíresült Tamási-járásban évek óta stabil munkát biztosít a helybelieknek. Thienék persze keresik a megoldást; a recepció 24 órában működik, a márciusban–áprilisban hoppon maradt vendégekkel későbbi időpontokról, átfoglalásokról egyeztetnek. Az amúgy is szükséges felújítási munkálatok sem maradtak el az épületegyüttesben, melynek fordulatos históriája nem feltétlenül széphistóriába illő.

Az 1926-ban átadott szecessziós épületet Fried Imre, a helyi börgyár vezetője megbízására Vágó Pál tervezte. A boldog békeéveknek a második világháború vetett véget. Az alapítót Auschwitzba deportálták, ahol életét vesztette. Az államosítás után silány lakásokat alakítottak ki a kastélyban. A rendszerváltást követő hercehurcában a hazai szecesszió egykori tolna megyei fellegvára düledékké satnyult. Thienék az utolsó pillanatban érkeztek. Felújították, 2005-ben megnyitották a szállodát, ami 2020 tavaszáig, a koronavírus-járványig sikersztorinak tűnt. Hogy mit hoz a jövő?

– Természetesen ebben az időszakban nem tudunk minden ott dolgozónak munkát biztosítani, így vannak, akik szabadságra mentek – summázza az optimizmusát váltig őrző üzletasszony, aki a gazdaság, a turizmus

gyors talpra állásában bízunk. – Járványok mindig voltak, de a mai orvosi technológia és tudás garancia kell legyen arra, hogy a világ nem kerül megint olyan lehetetlen helyzetbe, mint az 1918–19-es spanyolnátha idején.

A közgazdász szemével

A vietnami állapotokról kérdezem. A gazdaságukról, amely a turizmus mellett olyan terményekre alapozta eddigi sikereit, mint a rizs, a szója, a manióka, a kávé vagy a tea. – Vietnam eddig jól kezeli a helyzetet – vallja dr. Phan Bich Thien. – Nálunk januárban már bevezettek szigorú korlátozásokat. Az persze nyilvánvaló, hogy a koronavírus nemcsak az emberi szervezetre veszélyes, hanem a gazdaságra is károsan hat. A járvány miatt például a vietnami kormány korlátozza a rizsexportot, de nem azért, mert hiány van ebből a terményből, hanem azért, mert egy kritikusabb helyzetre gondolva, igyekeznek felhalmozni a készleteket.

A Magyar–Vietnami Kapcsolatért Alapítvány elnöke megállapítja: „azért ebből a helyzetből is sokat tanulhatunk ám!” Például, hogy ne ítélkezzünk mások fölött! Amikor ugyanis a járvány kirobbant Kínában, Európában és Amerikában sokan ezt csak Ázsia nehézségének tekintették. A problémát a legtöbb országban „elhessegették” maguktól, így azután érthetően sokkot okozott, amikor a vuhanihoz hasonló képsorok kezdtek „peregni” bergamói, madridi, new yorki televíziós híradásokban is. A magyarországi reakcióval elégedett. – Szerintem a magyar emberek elég komolyan veszik a dolgot, és elég jól betartják az előírásokat...

Békésebb vizekre evezünk. Hogyan vált Petőfi hívévé egy volt moszkvai egyetemista lány, aki Nguyen Du és Puskin költészetén nevelkedett. „*Magyar vagyok. Legszebb ország hazám / Az öt világrész nagy területén. / Egy kis világ maga*” – folytatja a halhatatlan Petőfi-sorokat vietnámi nyelven a költőnő, majd újra magyarul mondja: „*sajnos az elmúlt időben nem sok időm volt Petőfit fordítani, de most, hogy kényszerűen lassít a világ, abban bízom, lesz időm folytatni a munkát.*”

A költő szemével

Azért nem halad rosszul! A Petőfi-fordítások sora az említett, 1847-ben, Pesten született *Magyar vagyok* című költeménnyel kezdődött, majd kicsivel később a *Nemzeti dal* vietnami fordításával készült el, amit 2015. január 16-án, a *Legendák nyomában* előadásán, a József Attila Színház közönsége is hallhatott tőle. Egyetlenegyszer! Thien ugyanis nem vágyik színpadra. A versgyűjteménye viszont egyre gyarapodik.

– Csak Puskin mércéjével mérhető, amit a magyar költőóriás alkotott – világít rá, miért érzi személyes ügyének a Petőfi-életmű megismertetését Ázsiában. Egyúttal alátámasztja a Széchenyi-díjas irodalomtörténész, a 2008-ban elhunyt Németh G. Béla szavait: „*külföldön Petőfi a legismertebb magyar költő mindmáig. Ő az istenek magyar kedvence. Mindent megkapott, hogy nagy költő lehessen: tehetséget, történelmet, sorsot. Huszonhat évet élt, s világirodalmi rangú s méretű életmű maradt utána, mely korfordulót jelentett nemzete irodalmában*”.

Dr. Phan Bich Thien értelmezésében a magyar költőgénuszt ugyan sokan forradalmárnak, forradalmi költőnek tartják, de költészetének számos más „színe”, rétege van, amiről kevesebb szó esik. Szerelmes líráját, népies dalköltészetét méltatja, amely rokonságot mutat a francia lírikus, Pierre-Jean de Béranger, vagy a német költőlegenda, Heinrich Heine írásművészetével. (A hetvenes években, Petőfi és Heine irodalmi rokonságát bemutatandó, dr. Vargha Károly válogatást is készített; a könyvet a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége adta ki, 1973-ban.)

Persze, teljességgel elégedett költő, műfordító se keleten, se nyugaton nem létezik. Nem lep meg tehát, amikor Thien elpanaszolja, hogy az új verseskötetéhez írt művei bár már mind kiadásra várnak, a mostani járvány miatt azok tovább fognak pihenni a nyomdában, mint gondolta. A kortárs szerzőknek már csak ez a jussa! – teszem hozzá, majd a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivállal és a Könyvhéttel példálózom.

Megértően bólogat, s gyorsan témát váltunk...

Szentély a Mózse-hegyen

Gondolatban újra Simontornyán, a Mózse-hegyen járunk, ahol Phan Bich Thien hosszú évek kitartó munkájával elérte, hogy Magyarország hivatalos vietnami Buddhista „Dai Bi”-szentéllyel gazdagodjék. Amikor szóba hozom a nyilván bonyolult engedélyezési eljárást, a temérdek papírmunkát, elengedi a kérdést a füle mellett. Ő ugyanis mindvégig a célt nézte, az odavezető rögzös úttal nemigen foglalkozott. Arra büszke, hogy Simontornya a kelet és nyugat immár szimbolikus jelentőségű települése lett, amely egyfajta hidat, átjárót képez a két ország (világ?) között.

A Sió folyóra néző pagoda akár Hanoiban is helyet kaphatott volna a maga sárkányok díszítette, „kettős hajlított” háztetőjével, a kaput őrző két szent szobrával, melyek közül az egyik az erőt szimbolizálja, a másik pedig a tudást. A szentélyben lévő harang a vietnámi buddhizmus bölcsőjéből, Hue hajdani császárvárosából származik. Az udvart gránitoszlopok veszik körül. Amitabha Buddha 500 kilogrammos szobra tömör vörösréz-ből, míg a Bodhisattva Avalokitesvara és a Bodhisattva Mahayana szobra fényűző zöld kőből készült. A pagoda ajtaját rózsafából faragták.

A megnyitóra a vietnámi Buddhista Központi szangha-delegációja is Tolnába utazott. (A buddhizmusban a szanghának két jelentése lehet: általános értelemben a felesküdtött buddhista szerzetesek és nővérek kolostori közösségére utal, ám az összes olyan élőlényt is magába foglalja, akik már valamilyen magasabb tudati szintet értek el.) A pagoda építését a Magyar-Vietnami Kapcsolatért Alapítvány finanszírozta.

A szentélyalapító a tekintetben is gondos munkát végzett, hogy az éjjel-nappal, bárki által látogatható kegyhelytől mindössze tízpercnyi séta „választja el” a négyezer lelket számláló városka hírneves Petőfi-mellszobrát, melyet, Barsay Jenő és Ferenczy Béni tanítványa, Kelemen Kristóf szobrászmester készített.

Új Szó, 2020. július 12.

Szabó Zoltán Attila író, költő, újságíró, film- és színházi rendező, kommunikációs szakember, a *Nyugat Ma* és a *Nyugat Plusz* folyóiratok alapító-főszerkesztője, az Újnyugat Irodalmi Kör vezetője. A Legendák nyomában irodalmi szalon alapítója (József Attila Színház). A Magyar Turizmus Zrt. országos kulturális kampányának (Nyugat Itthon, 2013) művészeti vezetője. A „*Törzsasztal Szabó Zoltán Attilával*” című televíziós műsor szerkesztő-műsorvezetője (2015 óta). Költőként Schwalm Zoltán néven ismert. Verseit Zöld Csaba színművész, zeneszerző 2016 óta zenésíti meg a *Talány Akusztik* együttes részére.

Néhány műve: *Volt egyszer egy Filmgyár* (2000), *Arcképek* (2002, 2003, 2004), *A koronatanú* (Kálloy Molnár Péterrel közösen, 2010), *Pestbudai mozaikok* (2017), *Gershwin szerelmei, Szép napot!* (2017), *Nyugat Plusz X.* (2010–2020). Írásait olyan orgánumok közölték/közlük, mint az *Elite*, a *Krónikás*, a *Magyar Hírlap*, a *Magyar Múza*, a *Magyar Nemzet*, a *Merliner*, a *Napút*, a *Népszava*, a *Szabad Föld*, a pozsonyi *Új Szó*, a *Vasárnap Reggel*, a *ZEM*, a *168 Óra*, a *Der Neue Pester Lloyd*.

ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft.
A kiadásért felel: Lezsák Sándor

Készült Lakiteleken a 2020. évben
Megjelent 7,5 (A/5) ív terjedelemben
Felelős vezető: Agócs Sándor
ügyvezető igazgató

ISBN 978 615 5862 55 7

„Az itt közölt, 2020-ban újra nyomdába adott egykori társalgásaim, irodalmi igénnyel készített tablóim, újságcikkeim apró puzzle-darabokként mutatnak meg egy kort; a 21. század első két évtizedét, illetve az oda vezető ösvényeket, hegyeket, lankákat, árkokat – a 20. század hol fájdalmas, hol bájos közegét” – ezekkel a szavakkal bocsátja útjára a szerző TABLÓ című kötetét.

Szabó Zoltán Attila riportalanyai: Bárány Frigyes, Béres István, Czeizel Endre, Herczku Ági, Hobo, Karinthy Márton, Kállai Ferenc, Lukács Sándor, Makk Károly, Phan Bich Thien, Sajdik Ferenc, Sára Sándor, Sebő Ferenc, Szacsvey László, Törőcsik Mari. Két életpályát, tragikus fordulatokkal tarkított sorsot is megmutat/elemez a szerző: Hetényi Károly és Törőcsik András igazmeséje igazán tanulságos, töprengésre, önreflexióra készítő írásművek.

Ára: 3150,- Ft

ISBN 978-615-5862-55-7

9 786155 862557